

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

๖๖๓

ลำดับสกุล ขาลัดขุน
ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์

๙
๑๕๑.๓
๗ ๑๔๖๕

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

และ

ลำดับสกุล ชาลจันทร

ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์

นางขานุกองคราม (แฉล้ม ชาลจันทร)

พิมพ์เป็นบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอกหลวงขานุกองคราม (กฤษณ์ ชาลจันทร)

๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๐

ณ เมรุวัดโสมนัสวิหาร

สงวนลิขสิทธิ์

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

และ

ลำดับสกุล ชาลจันทร์

ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์ จันทบุรี

นางชาญสงคราม (แฉล้ม ชาลีจันทร์)

พิมพ์เป็นบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอกหลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาลีจันทร์)

๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๐

ณ เมรุวัดโสมนัสวิหาร

สงวนลิขสิทธิ์

๒
กรมศึกษาธิการ

กรม

กรมศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร

กรมศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร

(กรมศึกษาธิการ) กรุงเทพมหานคร

กรมศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร

(กรมศึกษาธิการ) กรุงเทพมหานคร

กรมศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร

เลขที่

กม.

กรมศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร

เลขที่

๑๘

กรมศึกษาธิการ

๑๕๑.๓

๑๖๑๖๘

เลขที่

๑๖๑๖๘๐๖๑๖(๘)

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	ก
ประวัติ พันเอกหลวงชาญสงคราม	ค
คำนำพิมพ์ครั้งที่สาม	(๑)
คำนำพิมพ์ครั้งที่สอง	(๒)
คำนำพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง	(๔)
ชาติไทยในถิ่นเดิม	•
เมืองล้านช้าง	๕
(๑) เมืองล้านช้างเวียงจันทน์	๓๒
(๒) เมืองล้านช้างหลวงพระบาง	๔๘
นามสกุลชาติจันทร์	๖๕
เส้นสกุลชาติจันทร์	๖๖
ลำดับพระมหากษัตริย์เมืองล้านช้าง	๖๗
ลำดับราชสกุลเวียงจันทน์ชั้น ๑, ๒, ๓	๖๘
ลำดับราชสกุลเวียงจันทน์ชั้น ๔, ๕	๖๙
ลำดับราชสกุลเวียงจันทน์ชั้น ๖	๗๐
ลำดับสกุลชาติจันทร์ และ สิทธิสาริบุตรชั้น ๓	๗๒
ลำดับสกุลชาติจันทร์ และ สิทธิสาริบุตรชั้น ๔	๗๔
ลำดับสกุลชาติจันทร์ และ สิทธิสาริบุตรชั้น ๕	๗๕

คำปรารภ

ในการพิมพ์หนังสือ เพื่อเป็นบรรณาการแก่ท่านที่เคารพ ซึ่งได้
กรุณามาให้เกียรติแก่ศพ พ.อ. หลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาตจันทร์)
บรรดาญาติและลูก ๆ เห็นกันว่า เรื่องเกี่ยวกับพงศาวดารเมืองด้านข้าง
เป็นหนังสือที่หลวงชาญสงคราม เมื่อกทมชีวิตอยู่ ได้เคยปรารภว่าอยาก
จะใคร่ได้เห็นหนังสือเรื่องนพพรหทัยยงชน ข้าพเจ้าจึงได้เรียนขออนุญาต
พระยาประมวญวิชาพูด ท่านเจ้าของและผู้รวบรวมหนังสือเล่มนี้ ซึ่งท่าน
ได้อนุญาตและช่วยตรวจแก้เพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย จึงขอขอบ
พระคุณ พระยาประมวญวิชาพูด ไว้ ณ ที่นี้ด้วยเป็นอย่างสูง
เราทั้งหลาย ได้มาประชุมพร้อมกันในวัน เพื่อไว้อาลัยแก่
“ผู้ตาย.” เรา “ผู้เป็น” ทั้งหลายได้มานั่งอยู่ในพิธีอันเป็นความสดุด
และเป็นความจริงอันหนึ่งของชีวิต อีกไม่กี่นาทีไฟจะดับชน ความดี
ความซื่อสัตย์ ความมั่นคงในอุดมการณ์ของผู้ตาย ย่อมจะปรากฏชนออก
ครึ่งหนึ่งในแสงเพลิงนั้น เราทั้งหลายถกกันว่าแสงเพลิงคือความสว่าง
ดุจ ๆ ทุกคนนึกถึง “คุณพ่อ” ในวันนั้น ในฐานะที่ท่านเป็นแสงสว่างแห่ง
ครอบครัว เป็นแสงสว่างที่ทำให้เราภูมิใจว่า เมื่อเรามองดูรอบตัวเห็นแต่
ความมืดอับ เราก็จะหันมาพบแสงสว่างได้เสมอในคุณพ่อ คุณพ่อกล่าว
เสมอว่า โลกจะไม่มืด ถ้าทุกคนช่วยทำตัวเองให้เป็นจุดที่สว่างชน แม้จะ

เป็นเพียงจุดเล็ก ๆ หาดาย ๆ จุดรวมกันเข้าย่อมทำให้ชุมชนแต่ละโลกกว้าง
 น้อย ๆ แจ่มใสได้

อานิสต์ ผดบุญใด ๆ อันพึงมีพึงได้ในบุญที่ได้บำเพ็ญ ขออุทิศ
 อานิสต์ผดนั้นแด่ หาดวงชาญสงคราม ซึ่งไปสู่ปรโลกแล้ว ขอจงอนุโมทนา
 เพื่อประโยชน์ และความสุจริตามสมควรแก่คติอุปบัติในสัมปรายภพนั้น ๆ
 เทอญ.

แจ่ม ชานุกสงคราม และ บุตรธิดา

ชาตะ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๓๗
มรณะ ๒ กันยายน ๒๔๘๘

ประวัติพื้นเอก หลวงชาญสงคราม

พื้นเอกหลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาตจันทร์) เกิดเมื่อวันเสาร์
ขึ้น ๓๒ ค่ำ เดือนสิบสอง ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๘
ที่บ้านคลองบางไต้ไก่ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เป็นบุตร
เจ้าไชย ชาตจันทร์ และเกิด และเป็นหลานปู่ของเจ้าชาติ และเจ้าจันทร์-
ประภา แห่งราชตระกูลเวียงจันทน์ สัมรสกับแฉดม พววมต เมื่อวัน
๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ มีบุตรและธิดาด้วยกัน ดังนี้คือ

๑. นายนิพนธ์พัฒน์ ชาตจันทร์
๒. นางสาวเชษฐาใจใจ ชาตจันทร์
๓. นางไขนภา โชติกเสถียร
๔. นางสุวิมล มณีวัต
๕. นางสาววิมลนิมิต ชาตจันทร์
๖. นายพิชิต ชาตจันทร์
๗. นายมนตรี ชาตจันทร์
๘. นายคำแกง ชาตจันทร์
๙. เด็กหญิงอรุณรยา ชาตจันทร์

ในปฐมวัย ได้รับการศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ต่อ
มาได้เข้ารับราชการทหารเป็นนักเรียนนายร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ในโรงเรียน

นายร้อยทหารบก ได้ศึกษาจบหลักสูตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ และออกมารับ
ราชการเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร ในตำแหน่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑	พฤศจิกายน ๒๔๕๗	เป็นว่าที่ ร.ต.
๑	เมษายน ๒๔๖๓	เป็นนายร้อยโท
๖	ตุลาคม ๒๔๖๓	เป็นนายทหารคนสนิท ผู้บังคับการกรมทหาร
ปืนใหญ่ที่ ๓
๑	เมษายน ๒๔๖๔	เป็นนายทหารฝึกราชการโรงเรียนเสนาธิการ
กรมยุทธการทหารบก
๑	เมษายน ๒๔๖๖	เป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการ กองทัพน้อยที่ ๓
๒๓	เมษายน ๒๔๖๖	เป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการ กองพลทหาร
บกที่ ๕
๑	เมษายน ๒๔๗๐	ได้เดื่อนยศเป็นนายร้อยเอก
๑	พฤษภาคม ๒๔๗๐	เป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการกองทัพน้อยที่ ๒
(อยุธยา)
๗	พฤษภาคม ๒๔๗๑	ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นขุนชาย
สงคราม ถือศักดินา ๖๐๐ ไร่
๑	สิงหาคม ๒๔๗๑	เป็นนายทหารคนสนิทของเสนาบดีกระทรวง
กลาโหม (พลเอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าบวรเดช)
๑	เมษายน ๒๔๗๒	ประจำกรมยุทธการทหารบก

- ๓ มิถุนายน ๒๔๗๓ ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เดือนยศเป็นหลวง
ในราชทินนามเดิม ถ้อยศักดิ์นา ๘๐๐ ไร่
- ๔ มิถุนายน ๒๔๗๓ ประจำกรมเสนาธิการทหารบก
- ๑ สิงหาคม ๒๔๗๕ เป็นเสนาธิการจังหวัดทหารบกกรุงเทพฯ
- ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕ ประจำกองบังคับการทหารบก
- ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ได้เดือนยศเป็นนายพันตรี และเป็นเสนาธิการมณฑลทหารบกที่ ๒ (ปราจีนบุรี)
- ๒๕ มีนาคม ๒๔๗๖ เป็นเสนาธิการมณฑลทหารบกที่ ๑ (กรุงเทพฯ)
- ๕ มีนาคม ๒๔๗๗ ประจำกองบังคับการกรมพลศึกษาทหารบก
- ๑ เมษายน ๒๔๗๘ ได้เดือนยศ เป็น นายพันโท
- ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๘ เป็นนายทหารนอกกอง กองทัพบก โดย
กระทรวงเศรษฐการ ขอโอนไปดำรงตำแหน่ง
ผู้อำนวยการเดินรถพาณิชย์ กรมรถไฟ
- ๑ มีนาคม ๒๔๗๘ กระทรวงกลาโหม ทำความตกลงขอตัวคน
มาประจำกองบังคับการทหารบก
- ๑ เมษายน ๒๔๘๐ ได้เดือนยศ เป็น นายพันเอก
- ๘ เมษายน ๒๔๘๐ เป็นหัวหน้าแผนกที่ ๔ กรมยุทธการทหารบก
- ๑๑ กรกฎาคม ๒๔๘๐ ออกจากประจำการ เป็นนายทหารกองหนุน
มณฑลอุดร เนื่องจากบวญครบก้าหนด

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญ

๒ ธันวาคม ๒๔๕๔	เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๖
๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘	เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๗
๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๒	เหรียญจักรมาตา
๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๔	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก (บ.ช.)
๒๘ มีนาคม ๒๔๗๔	เหรียญพระด็กงานฉลองพระมหานคร
๒๑ กันยายน ๒๔๗๗	ร.พ. ๘
๒๐ กันยายน ๒๔๘๑	คริตาภรณ์มงกุฎไทย (ค.ม.)
๗ มกราคม ๒๔๘๑	เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓
๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๒	คริตาภรณ์ช้างเผือก (ค.ช.)
๑๘ กันยายน ๒๔๘๓	ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย (ท.ม.)
๒๕ เมษายน ๒๔๘๔	เหรียญชัยสมรภูมิ
๑๘ กันยายน ๒๔๘๔	ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก (ท.ช.)

ในบั้นปลายแห่งชีวิต หดวงชาญดั่งครามรักชีวิตสงบเงียบๆ
 ดนใจในทางธรรมะและโบราณคดี ในด้านสุขภาพ ระยะหลังๆ นทาน
 ไม่ค่อยจะแข็งแรงนัก ท่านได้ต้มบวดยเป็นโรคต่อมลูกหมากอักเสบ เมื่อ
 วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๔๘๘ ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลพระมงกุฎ-
 เกด้า อาการค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ จนญาติคิดกันว่า จะกลับบ้านได้อยู่
 แล้ว แต่ครั้นถึงวันที่ ๑ กันยายน อาการกลับทรุดหนักลงโดยมีโรคแทรก
 และได้สนใจลงด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๒ กันยายน เวลา ๕.๐๐ น.

หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ภาษาอังกฤษ ชื่อ Standard ฉบับ
 ประจำวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้กล่าวถึง มรณกรรมของท่าน
 วาดังนี้ :—

“It is with deep regret that we learn of the death of Colonel
 Luang Jarn Songgram.

The late Colonel was one of the promoters of the 1932 coup.
 He was inspired by the vision of a truly democratic Siam, and
 worked zealously toward that end. When things turned out
 differently, he declined to accept higher ranks and positions, and
 retired into private life. He devoted himself to religious studies
 and merit-making. The services of a true patriot and a democrat
 of firm conviction were thus lost to the nation. However, he will
 be remembered as a man who set principle above personal gain,
 as one of the few who preferred to forgo material rewards in
 order to preserve the lustre of a cherished but unrealised ideal.
 He and his kind will not be forgotten.”

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๓

ในคราวพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ ได้แก้ไขเล็กน้อย ได้จัดพิมพ์
ขึ้นตามความประสงค์ของนาง ชาญสงครามและบุตรธิดา เพื่อ
เป็นบรรณาการ แก่ท่านที่กรุณาให้เกียรติยศ แก่ศพพี่น้อง
หลวงชาญสงคราม

พระยาประมาญวิชาพูล

๓๐๒ ถนนตีเหล็ก อำเภอบางรัก พระนคร

๓ ตุลาคม ๒๕๐๐

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒

ลำดับชั้นญาติในสกุลจากราชสกุลเวียงจันทน์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าประดิษฐาจารย์ประทานมาให้บ้าง ท่านผู้ใหญ่ในสกุลให้มาบ้าง
ได้มาจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ และที่ ๓ บ้าง
และพงศาวดารด้านข้างฉะบับภาษาไทยอีสาน ของพระยาพระธาตุนครจักร
(แหม่ม บุนนาค) บ้าง ข้าพเจ้าได้รวบรวมตนเองบ้าง เท่าที่หาได้ประมาณ
๑๖-๑๗ ปี และได้พิมพ์ชนวนไว้คราวหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่เพียง
ชนท ๕ ถึง ชนท ๓๐ ของคราวนั้นไป คราวนี้ได้เรียงถัดขึ้นไปจากชน
ท ๕ นอก ๔ ชน เมื่อต้องการทราบตั้งแต่ชนท ๓ ขึ้นไปอีก โปรดดู
พระราชพงศาวดารเมืองด้านข้างหรือไทยในแดนอีสาน ซึ่งพิมพ์ไว้
ลำดับสกุล

ราชตระกูลเวียงจันทน์ ทาทข้าพเจ้าทราบ มีสกุลดีที่สืบบุร
ชาดจันทร์ และจันทนากร และมีสกุลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยคือ สกุล
ณ จมปาศักดิ์ และพรหมโอบ แต่สำหรับสกุลที่ข้าพเจ้าทราบดี
ก็แต่ลำดับไว้ในหนังสือเล่มนี้ ส่วนสกุลอื่น ๆ ข้าพเจ้าทราบไม่ละเอียด
จึงไม่ได้ใส่ไว้ โปรดสืบโยงเอาเองจากสายสกุลใหญ่ อนึ่ง ข้าพเจ้า
ได้รวบรวมสกุลนั้นเท่าที่สามารรถจะหามาได้เท่านั้น ถ้าข้อความอันใด
ผิดพลาด ก็จงโปรดให้อภัยด้วย

หนึ่ง ในคราวพิมพ์พงศาวดารเมืองตานข้างครั้งที่ ๒ น ข้าพเจ้า
 ได้แก้พระวอและพระตาเป็นคนคนเดียวกัน ดังที่สมเด็จพระมหาอรรณงค์ วัด
 บรมนิเวศได้แนะนำให้ เพราะพระวอเป็นบรรพบุรุษของท่าน ทั้งได้แก้
 ปี่เด็กพระเจ้าหนทเด่นเป็นพระเจ้าตานข้าง และพระนามพระเจ้าอินทวงศ์
 เป็นพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ ให้ตรงกับศุภอักษรเวียงจันทน์ และ
 จดหมายเหตุตั้งเจ้าประเทศราช ซึ่งครั้งดาตย์ได้อ้างไว้ในหนังสือ "ไทย
 ค້องจำ" ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านทั้งสองที่กรุณาแนะนำมาแต่อย่างตน
 พร้อมทั้งพระตำราประเสริฐ (ศรี นาคะประทีป) และหลวงศรีอมรญาณ
 (ศรี อมร) ที่ได้ช่วยทำหนังสือให้ถูกต้องยิ่งขึ้น

พระยาประมวญวิชาพูล

๕๐๕ ถนนสีลม พระนคร

๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๘๓

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๑

พงศาวดารเมืองตานขามอยู่ในที่ต่าง ๆ เรียงรายอยู่หลายแห่งด้วยกัน ชาวเขาเห็นเป็นการสมควรที่จะรวบรวมไว้เป็นเล่มเดียวกัน เพื่อจะได้เผยแพร่เกียรติยศของชาวไทยอีสาน และทั้งจะได้รักษาเรื่องราวของเก่าไว้ด้วย แม่บิดนเมืองตานขามจะคุ้นเคยและต้องถูกแยกจากพี่น้องชาวไทยด้วยกันทุกที แต่เขาก็มีเชื้อชาติอันเดียวกับเรา จึงคงเป็นพี่น้องกันกับเราอยู่นั่นเอง ถึงในกาลก่อนจะมีการกระทบกระทั่งกันมากก็แต่ก็เป็นเรื่องแฉวมมาแฉวมในระหว่างพี่น้อง ไม่ควรจะรื้อพันเก็บมากคิดอวดให้ภัยกันเสีย ตั้งหน้าตั้งมาด้ามคัก โดยช่วยเห็ดอและยกย่องซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความดีความเจริญในมณฑลชนเชื้อชาติในแคว้นทองด้วยกัน

ข้อความสำคัญในทางประวัติศาสตร์หายาก มีแต่ประวัติของพระมหากษัตริย์ เหตุการณ์สงคราม และการจัดระเบียบจนถึงดงหนกขมน้อยยอนตนเอง ฉะนั้น จะเขียนอย่างไรประวัติศาสตร์สมัยใหม่ไม่ได้ ส่วนพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ตานขาม จะคงยกย่องไว้อย่างสูงให้สัมพันธ์กับที่เป็นประมุขของชนชาวไทยอีสาน ตามประเพณีของเขา

คำ "ต้นคนหุด" (หมิ่นแห่งชาวร้อยหนึ่ง) เป็นคำแปลคำ "ตานขาม" ฉะนั้นจึงตัดทิ้งเสีย คงใช้คำตานขามเดิมต่อไป คำตานขามพระยาอนุমানราชชน (ยง เต้ยรโกเศศ) เห็นว่าเป็นชื่อแม่น้ำโขงตอนปลาย และทั้งในเวदान แม่แม่น้ำโขงตอนที่อยู่ในประเทศก็เรียกว่า "หลาน

ข้อ” ด้านข้างหรือด้านหลัง ดัชนีฐานได้ว่า เป็นคำ ๆ เดียวกัน
แต่เรียกเพี้ยนกันไปเท่านั้นเอง

พงศาวดารเมืองด้านข้างดำเรจรูปชนได้ ก็ด้วยอาศัยหนังสือต่าง ๆ
คือไปเป็นหลักฐาน คือพงศาวดารด้านข้างฉบับที่อยู่ในคำดาตุกชน
และฉบับที่เป็นภาษาของชาวอีสาน ของพระยาประชาภิจักรจักร (เข้ม
บุญนาค) พงศาวดารโยนก ของพระยาประชาภิจักรจักร (เข้ม บุญนาค)
พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ คำอธิบายเรื่องในพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา
เล่ม ๑ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
พงศาวดารหัวเมืองภาคอีสาน ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม
คเนจร) พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๓ ของเจ้า
พระยาทิพากรวงศ์ (ชำ บุญนาค) และพระปฐมเทวภิบาล (เยี่ยม
เอกสิทธิ์) ได้กรุณาตั้งลำดับวงศ์พระเจ้าหลวงพระบางของเจ้าเพชรราช
ณ เมืองหลวงพระบางมาให้ พระยาอุปทิศคิดปลัด (นิ่ม กาญจนชัชว) และ
พระบริหารเทพธานี (เฉลิม กาญจนาคม) ได้ช่วยกรุณาตรวจแก้
ทักท้วง หลวงศรีอมรญาณ (ศรี อมร) ช่วยจัดการพิมพ์

ข้าพเจ้าขอขอบพระเดชพระคุณ และพระคุณของท่านเจ้าของ
หนังสือ และท่านที่ช่วยเหลือไว้นั้นด้วย

พระยาประมวญวิชาพูล

๕๐๕ ถนนสีลม พระนคร

๒๖ สิงหาคม ๒๔๘๒

พงศาวดารเมืองล้านช้าง

(ไทยในแดนอีสาน)

ถิ่นของไทยที่คงเป็นประเทศเอกราชอยู่ในเวदानกมแต่ประเทศไทย
กับราชอาณาจักรลาวเท่านั้น ในประเทศไทยนมไทยดำนนาและไทยด้าน-
ข้างซึ่งเรียกรวมว่าไทยเหนือ และมีไทยที่อยู่ถัดลงมาทางใต้ซึ่งไทยดำนนา
และไทยด้านข้างเรียกรวมว่าไทยใต้ นอกจากนยังมีไทยอิสตามอก แต่
บางคนเรียกว่าไทยทั้งหมด

ชาวไทยในถิ่นเดิม

ชนชาติไทยเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่ง ได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ใน
ทิวป่าเขี้ยวตะวันออกมาหลายพันปี ในเวदानชนชาติไทยได้ตั้งภูมิดำเนา
อยู่ในประเทศไทย พะม่า มณฑลอิสสัมหรืออาหม ในประเทศจีนตอนใต้
ในแคว้นตงเกี้ยวเหาะไห้ดำ คนไทยเหล่านี้เรียกชื่อต่าง ๆ กันตามถิ่นที่อยู่
เช่นเรียกว่า ปา ดุง ยวน ดาว ฉาน (จากคำม—ด๋ยาม) เงยวหรือแกว
ตอ เขิน ซำติ อาหม กระแซ กม ที่คงเรียกตามค่านามเดิมว่าผู้ไทย
แกง โถน และไท้ กัมบาง แต่ถัดจนเป็นคนชาติไทย พูดภาษาไทย
และถือศิวว่าเป็นไทยด้วยกันทั้งหมด

พวกไทยที่อพยพมาหาภูมิดำเนาใหม่ พวกหนึ่งไปทางทิศตะวันตก
 ไปตั้งภูมิดำเนาอยู่ริมแม่น้ำคงคา (สัตวิด) และอพยพต่อไปในแดนพระมา
 จนถึงแดนอัสสัม พวกนี้ได้นามว่าไทยใหญ่ (แต่มักเรียกเงี้ยวหรือฉาน)
 อีกพวกหนึ่งลงมาทางใต้ มาตั้งอยู่ในดินแดนซึ่งเรียกว่าตงเกย ดิบดอง
 เจ้าไทย (จุไท) ดิบดองพินนา (ปินนา) ช้างเหนือแม่น้ำโขง พวกนี้ได
 นามว่าไทยน้อย เป็นบรรพบุรุษของพวกไทยที่มาเป็นชาวเมืองไทย ชาว
 เมืองเขียงรุ่ง ชาวเมืองเขียงคอง ชาวเมืองหัตถวงพระบาง ชาวเมืองเวียง-
 จันทน์ ชาวเมืองนครจำปาศักดิ์ ชาวดอแตะและชาวเขิน

อนึ่ง พวกไทยในเมืองเดิมได้เสียเขตแดนทางตะวันออกไปแก่จีน
 เป็นอันมากในครั้งหนึ่ง เมืองไทยเดิมก็ยังไม่ค้ำชูยัดยง ยังกงมอาณาเขต
 และพระเจ้าแผ่นดินปกครองกันเป็นอิสระต่อมาออกหลายร้อยปี ปราบกฏว่า
 ยงมหาแควนรวมกันเข้าเป็นประเทศน่านเจ้า จึงเรียกน่านเจ้าหรือนางเจียว
 มพระเจ้าแผ่นดินปกครองตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองหนองแ่ (ตาดิฟู) ใน
 มณฑลยูนหน่าของจีนเดี๋ยวนี้ พวกไทยน่านเจ้ามากัดมาก ได้ยกไปตั้ง
 เมืองชเบต แต่ต่อมาเมื่อราว ๓ พ.ศ. ๑๔๒๐ ได้ยอมเป็นไมตรีกับจีน
 พระเจ้าแผ่นดินไทย ได้อภิเษกสมรสกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนราชวงศ์ถัง
 เกิดราชวงศ์เป็นเชอจีน จึงเป็นเหตุหนึ่งให้ไทยในเมืองเดิมไปนิยมขนบ
 ขรรมนิยมจีน ทั้งประเพณีเดิมของคนเบ่ดียนไปเอาอย่างจีน ประเทศไทย
 ได้เป็นอิสระอยู่จนถึงเมื่อพระเจ้าหงวนตี้โจวฮ่องเต้ (กุบตายเป็น) กษัตริย์
 ต้นราชวงศ์หงวนได้เป็นใหญ่ในประเทศจีน และได้ยกกองทัพมาปราบ

ปราชญ์เมืองไทยเดิมตลอดไปจนแดนพระมา เมื่อราว ๆ พ.ศ. ๑๗๙๗ แดน
มาเมืองไทยเดิมจึงตั้งชื่อสภาพตกเป็นเมืองชนของจีน

เมื่อไทยน้อยอพยพลงมาตั้งอยู่ทางคนแม่น้ำโขงในดงเกยตื้นบดองเจ้า
ไทยแต่ระดับดองพินนาแดง เห็นว่าดินแดนทางใต้ซึ่งเป็นอาณาเขตดง
(ดาว) อุดมสมบูรณ์กว่า ก็พากันอพยพข้ามแม่น้ำโขงลงมาทางใต้ พวก
ที่มาอยู่ในที่ ๆ มีผลเป็นใหญ่ปกครองบ้านเมือง ก็ยอมอยู่ในบังคับบัญชา
เป็นไพร่บ้านพลเมืองของเมืองนั้น ๆ นาน ๆ เจ้าชนชาติไทยก็อพยพมา
มากเข้า จึงมีชนชาติไทยในแดนดาวมากจน

ในสมัยเมื่อพม่า กับขอม รบพุ่ง แย่งชิง อาณาเขตดาวกัน แล้วยอน
กำลังลง พวกไทยที่อยู่ทางระดับดองเจ้าไทยมีมากขึ้น เกิดมีพระเจ้าแผ่นดิน
ไทยซึ่งทรงอำนาจมากของคหิง ทรงพระนามว่า ขุนบรม ยกกองทัพลง
มาจากเมืองแกลง (แกลง) ทัพได้ขอมซึ่งเขาแดนดาวได้ตัดยอดลงมาจน
ถึงเมืองชะเตียง (สุวรรณโคต) แล้วอาณาเขตไทยลงมาตลอดท้องที่ที่เป็น
เขตเมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เมืองหนองคาย แล่ดินแดนที่
เคยเป็นมณฑลภาคพายัพ

ขุนบรมมีพระราชโอรส ๗ องค์ คือ ขุนดอ ท้าวยผาดาน ท้าว
สามจูง ท้าวไต้ผง (ไชยพงษ์ หรือไต้ผง) ท้าววงวอน ท้าวตกกรม
และท้าวเจดเจอง (ผอสาม)

ขุนดอ ท้าวตกกรม และท้าวเจดเจอง (ผอสาม) เกิดจากนาง
เฮดแคง ท้าวยผาดาน ท้าวมจูง ท้าวไต้ผง และท้าววงวอน เกิด
จากนางยมภาตุล

ขุนบรมได้ให้พระราชโอรสทั้งเจ็ดแยกย้ายกันไปสร้างเมืองอยู่ตาม
 ทิศต่าง ๆ ขุนดอสร้างเมืองชะวา (คือเมืองเซียงคองหรือเซียงทองนั่นเอง)
 ขุนยผาด่านสร้างเมืองประคัง หรือหนองแ่ง ทำว้ด้ามจูงไปสร้างเมือง
 บัวชุมหรือญวนแกว ทำว้ได้ผงสร้างเมืองตานนา (โยนก นาคนคร)
 ทำว้วงว้สร้างเมืองอโยธยา ทำว้ดกกรมสร้างเมืองคำเกิดหรืออินทปัต
 ทำว้เจดเจองสร้างเมืองเซียงขวาง (เมืองพวน)

เมืองล้านช้าง

เมืองล้านช้างหรือประเทศล้านช้างเป็นประเทศไทยในแดนอีสาน ตั้ง
 อยู่ในดุ่มแม่น้ำล้านช้าง (โขง) ทั้งสองฟากฝั่ง ได้เป็นประเทศเอกราช
 อยู่หลายร้อยปี มีโบราณวัตถุสำคัญสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.
 ๒๓๖) อยู่ทองคำพระมหาเจดยชาติพนม จังหวัดนครพนม เก่ากว่าปราสาท
 หินของขอม นครพนมเคยเป็นนครหลวงของเมืองลาวหรือตะวาในแคว้น
 โคตรบูร จนเรียกว่าฟูนัน เมืองล้านช้างนมเนอทั้งหมดประมาณ
 ๔๗๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

ขุนดอผู้เป็นพ่อาย ยกพาไพร่พล ลงมาสร้าง เมืองชะวา ซึ่งบางสมัย
 เรียกว่าเมืองเซียงคองหรือเซียงทอง คอมาเมือเป็นราชธานีจึงเรียกแต่เพียง

๑ ในศิลาจารึกของพระเจ้าขุนรามกำแหง เรียกคนที่อยู่ริมแม่น้ำว่าเป็นชาวแม่
 น้ำนั้น ๆ เช่นพวกที่อยู่ที่แม่น้ำอุหรือแม่น้ำของก็เรียกว่า "ชาวอูชาวของ" ฉะนั้นคนที่
 อยู่ริมแม่น้ำล้านช้างจึงเรียกว่าชาวล้านช้าง และเมืองของเขาเรียกว่าเมืองล้านช้าง
 ต่อเมื่อชาวล้านช้างอพยพตามลำน้ำ ลงมาทางใต้ ก็คงเรียกชื่อ และประเทศ ของเขาตาม
 เดิม แม่น้ำล้านช้างนี้ไหลผ่านไปหลายประเทศ ต่างประเทศต่างเรียกชื่อต่าง ๆ กัน
 ฉะนั้นจึงมีชื่อหลายชื่อ

“เมืองหลวง” เคยๆ ครั้นได้พระบางมาได้ และเกิดมีราชธานีในเมือง
 ด้านข้างหนองแห่ง จึงเรียกเมืองหลวงที่พระบางว่า เมืองหลวงพระบาง
 ขุนดอกครองราชสมบัติอยู่จนชรามากจึงสวรรคต ขุนชะวามุ่เป็นพระราช-
 โอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติในเมืองด้านข้างด้อมมา

ขุนชะวามีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนชะวาเดา ขุน
 ชะวาสวรรคตแล้ว ขุนชะวาเดาได้ขึ้นครองราชสมบัติ มีพระราชโอรส
 องค์หนึ่ง พระนามว่าขุนสูง

ขุนชะวาเดาสวรรคตแล้ว ขุนสูงขึ้นครองราชสมบัติ ขุนสูงมีพระ
 ราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนเด็ก

ขุนสูงสวรรคตแล้ว ขุนเด็กได้ขึ้นครองราชสมบัติขุนเด็กมีพระราช
 โอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคุม

ขุนเด็กสวรรคตแล้ว ขุนคุมได้ขึ้นครองราชสมบัติขุนคุมมีพระราช
 โอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคม

ขุนคุมสวรรคตแล้ว ขุนคมได้ขึ้นครองราชสมบัติ ขุนคมมีพระ
 ราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคว

ขุนคมสวรรคตแล้ว ขุนควได้ขึ้นครองราชสมบัติ ขุนควมีพระ
 ราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคาน

ขุนควสวรรคตแล้ว ขุนคานได้ขึ้นครองราชสมบัติ ขุนคานมีพระ
 ราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนแพง

ขุนคานสวรรคตแล้ว ขุนแพงได้ขึ้นครองราชสมบัติ ขุนแพงมี
 พระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนเพ็ง

ขุนเพ่งด้ววรรคตแล้ว ขุนเพ่งไค้ชนครองราชด้มบัต ขุนเพ่งมี
พระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนพิ

ขุนเพ่งด้ววรรคตแล้ว ขุนพิไค้ชนครองราชด้มบัต ขุนพิมีพระราช
โอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนคำ

ขุนพิด้ววรรคตแล้ว ขุนคำไค้ชนครองราชด้มบัต ขุนคำมีพระราช
โอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนรุง (ยุง)

ขุนคำด้ววรรคตแล้ว ขุนรุง (ยุง) ไค้ชนครองราชด้มบัต ขุนรุง
มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวแทนโม

ขุนรุงไม่ตั้งอยู่ในประเพณีโบราณ ยกไพร่พลไปทำสงคราม ๓ ปี
ไค้ได้ชัยชนะไปเป็นอันมาก

ขุนรุงด้ววรรคตแล้ว ท้าวแทนโมชนครองราชด้มบัต ท้าวแทนโม
มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวยง

ท้าวแทนโมด้ววรรคตแล้ว ท้าวยงชนครองราชด้มบัต ท้าวยงมี
พระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวเยก

ท้าวยงด้ววรรคตแล้ว ท้าวเยกไค้ชนครองราชด้มบัต ท้าวเยกมี
พระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวพิน

ท้าวเยกด้ววรรคตแล้ว ท้าวพินไค้ชนครองราชด้มบัต ท้าวพินมี
พระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวผาด

ท้าวพินด้ววรรคตแล้ว ท้าวผาดไค้ชนครองราชด้มบัต ท้าวผาดมี
พระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวหลวง (หลวง)

ท้าวผาดสุวรรณคตแดง ท้าวหลวง (หว่าง) ได้ชนครองราชสมบัติ
ท้าวหลวง (หว่าง) มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวตั้ง

ปีมะแมศรีศก พ.ศ. ๑๘๑๔ ท้าวหลวง (หว่าง) สวรรคตแล้ว
ท้าวตั้งชนครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าหลานข้างร่มขาว • ได้เฉลิมพระนาม
ว่าพระยาตั้ง พระยาตั้งมีพระราชโอรสองค์หนึ่งมีพระนามว่าท้าวสุวรรณ
คัมภีร์ พระยาตั้งครองราชสมบัติอยู่ ๔๕ ปี ก็ถูกเอาออกจากราชสมบัติ
เพราะไม่ได้ตั้งอยู่ในทิศพิชราชธรรมแต่เดยสุวรรณคต

ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๑๘๕๘ ท้าวสุวรรณคัมภีร์ได้ชนครองราช-
สมบัติเป็นพระเจ้าหลานข้างร่มขาว เฉลิมพระนามว่าพระยาสุวรรณคัมภีร์
มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าขุนยกฟ้า ๆ มีพระโอรส ๒ องค์ มี
พระนามว่า ท้าวพ่างม ท้าวพ่างเขยว ท้าวพ่างยาน ท้าวคานคำ ท้าว
พ่างกา ท้าวพ่างเขยว ท้าวพ่างมเมื่อประสูติมีพระทนต์เต็มพระโอษฐ์

ขุนยกฟ้าต้องโทษเพราะไปทำชกบนางขอมนางذنมพระเจ้าหลานข้าง
จึงถูกขับออกจากพระราชอาณาเขตแดนข้าง ท้าวพ่างมขอตามพระบิดา
ไปด้วย เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยเกรงกลัวขุนยกฟ้าและท้าวพ่างม จึงพร้อม
กันแต่งให้เถากะโยยคนหนึ่ง เถากรางคนหนึ่ง เถาคาคคนหนึ่ง ห่อไชย
คนหนึ่ง โดดงคนหนึ่ง ให้เอาเรือดำหนึ่งไปส่งขุนยกฟ้ากับท้าวพ่างมได้
แก่งดงเหนือเมืองอินทปัต

ขุนยกฟ้ากับท้าวพ่างมได้ไปขออาศัยอยู่ในกุฎิพระมหาเถรป่าดมัน
ในเมืองอินทปัต ท้าวพ่างมถวายตัวทำราชการอยู่กับพระยาศิริสุนทรราช

• ตรงกับคำว่าเสวตฉัตร

พระเจ้าอินทปัตต์ ภายหลังพระเจ้าอินทปัตต์ยกนางคำหยาดพระราชธิดาให้
เป็นชายาของท้าวพ่างม

ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๑๘๘๔ พระยาศรีสุนทรราชได้ให้กองทัพท้าว
พ่างมกับขุนยกฟ้าขึ้นไปตีเมืองด่านช้าง ท้าวพ่างมกับขุนยกฟ้าหนึ่งต่อไป
เกิดยกด้อมเจ้าเมืองรายทางให้เขาดวย แต่เจ้าเมืองเหล่านั้นไม่ยอมเขาดวย

ท้าวเถยมคำยอถูกพระยายห็นเจ้าเมืองพวนถูกขับจากเมือง เพราะ
เป็นชุกกับนางสนมของพระบิดา มาขอท้าวพ่างมและขุนยกฟ้าไปช่วยตี
เมืองพวน ท้าวพ่างมและขุนยกฟ้าตีเมืองพวนได้และฆ่าพระยายห็นเสีย
แหว่ดวง ท้าวเถยมคำยอ ให้เป็น พระยาคำยอ ครองราชสมบัติ ในเมืองพวน
ต่อไป

ปีมะเด็งเบญจศก พ.ศ. ๑๘๘๖ ขุนยกฟ้ากับท้าวพ่างมจึงตั้ง
พระยาคำยอ เกณฑ์เอา กองทัพ เมือง พวน ยกขึ้นไป ถึงแดนเมือง ด่านช้าง
ท้าวพ่างมจึงแต่งราชทูต ถู้อำนาจไปขอราชสมบัติ เมืองด่านช้าง คือพระยา
สุวรรณคำผงพระเจ้าปู่ พระเจ้าด่านช้างไม่ยอมให้ จึงให้เสนาบดีเกณฑ์
กองทัพยกออกต่อรบกับกองทัพท้าวพ่างม ได้รบกันหลายครั้ง กองทัพ
ด่านช้างพ่ายแพ้ท้าวพ่างมทุกครั้ง พระยาสุวรรณคำผงมีความระอา
แก่พระราชธิดาเป็นอันมาก จึงเอาเชือกผูกพระสอแขวนขอในหอสูง
สุวรรณคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๗ ปี เสนาบดีทงปวงจึงพร้อมกันอัญเชิญ
เอาท้าวพ่างมขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าด่านช้าง ถวายพระนามว่า
พระยพ่างมเถลิงหัตถ์

พ.ศ. ๑๘๘๖ ขนยักพายุกที่พัดมาทางแม่น้ำของ แม่น้ำแฉง
ครนมาถึงปากห้วยด่านในด้าแม่น้ำของ ประชวรลงต้นพระชนม์

ปีวอกอัฐศก พ.ศ. ๑๘๘๘ พระเจ้าด้านข้างพระยาฟ้างุ่มคิดพยา-
บาทท้าวพระยาเมืองเวียงจันทน์ เมืองไผ่หนาม เมืองท้ายหาดวง เมือง
คโคฏระบอง เมืองระบองที่ไม่ยอมเข้าด้วย จึงยกกองทัพลงไป
ตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองห้วยหาดวง เมืองคโคฏระบอง เมืองระบอง
เมืองไผ่หนาม คโคตงหาเมือง พระยาฟ้างุ่มจึงให้พระยาเภาเจ้าเมือง
ไผ่หนามทำยุทธหัตถ์กับพระองค์ ไม่มีใครแพ้หรือชนะ พระยาฟ้างุ่มจึง
ตั้งพระยาเภาเจ้าเมืองไผ่หนามให้เป็นพระยาเวียงคำ เมืองไผ่หนามจึง
เปิดขนขอเป็นเมืองเวียงคำ

พระยาศรีสุนทรราชพระเจ้าอินทปัตต์ได้ให้ราชทูตถือราชดำรัสขึ้นไป
หาตัวพระเจ้าด้านข้างขึ้นไปเฝ้า พระยาฟ้างุ่มก็ไปเฝ้า พระเจ้าอินทปัตต์
ให้พระยาฟ้างุ่มรับสั่งให้ค้อพระมหาเถรป่าด่มน์ในมหาวิหารพระบาง แล้ว
จึงยกบรรดาเมืองชนของเมืองอินทปัตต์ข้างฝ่ายเหนือตั้งแต่แก่งดผขึ้นไปให้
ไปชนแก่พระยาฟ้างุ่มทั้งต้น แล้วพระยาฟ้างุ่มก็ขอพระบาง พระมหา
เถรป่าด่มน์ พระภิกษุสงฆ์ ๔ รูป ดำเนร ๓ รูป ราชบัณฑิต ๔ คน
กับขอต้นพระศรีมหาโพธิซึ่งได้มาจากลังกาทวปนนต้นหนึ่ง พระยาศรี-
สุนทรราชก็ให้ตามความปรารถนา

ครั้นพระยาฟ้างุ่มไปถึงเมืองเวียงคำ พระยาเวียงคำมีความโสมนัส
ศรัทธาค้อพระบางยิ่งนัก จึงเข้าไปเฝ้าอ้อนวอนขออัญเชิญพระบางไว้

กราบไหว้สักการบูชา พระยาฟ้างุมักให้พระบางแก่พระยาเวียงคำไว้
 สักการบูชาตามความประสงค์ แดงกรบชนไปครองราชสมบัติในเมือง
 ดานช้างตามเดิม

พระยาฟ้างุมิพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าท้าวอ่อนเรือน
 พระยาฟ้างุมิให้เอาท้าวอ่อนเรือนไปทงน้ำ เพราะโหรทำนายว่าดูก็จะแพ้พอ
 หอหดวง* เก็บไปเลี้ยงไว้

ครั้นภายหลังพระยาฟ้างุมิหาตงอยู่ในยุคธรรมไม้ เด่นาพฤตมา-
 มาศย์ ราชภูรภพพร้อมกันพระยาฟ้างุมิออกจากพระราชอาณาเขต
 ดานช้าง พระยาฟ้างุมิหนีไปพึ่งพระยากาคคนอยู่ที่เมืองน่าน พระยา
 ฟ้างุมิอยู่ในราชสมบัติดานช้าง ๔๑ ปี พระชนม์ได้ ๗๐ พรรษาگذนพระชนม์

ปีระกาเบญจศก พ.ศ. ๑๙๓๖ สมเด็จพระพรหมณาจารย์เด่นาพฤตมา-
 มาศย์พร้อมกันอญเชิญท้าวอ่อนเรือนพระราชโอรสพระยาฟ้างุมิชนด้วยราช
 สมบัติเป็นพระเจ้าดานช้างรมชาว ถวายพระนามว่าพระเจ้าสามแผ่นดินไทย
 ไตรภูวนาธิปัตย์ ครองนบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระมหา-
 กษัตริย์ตงอยู่ในยุคธรรม จิตตราดูหนอยเบยคนทงหตายได้สามแผ่นดินเบย^๒
 พระยาสามแผ่นดินไทยมีพระราชโอรส ๖ องค์ พระนามว่าท้าวด่านคำแดง
 ท้าวคำเต็ม ท้าวฟ้าคน ท้าวหมื่นไชย^๓ ทง ๔ องค์คน เกิดจากเจ้า
 นางแก้วยอดฟ้าพระธิดาพระยาอโยชยาท้าวกอนคำ^๔ เกิดจากนางน้อย

๑ สมเด็จพระสังฆราชปาสมัน

๒ คือทำการสำรวจเศรษฐกิจ (หน้อย - ครอบครัว เบย - เงิน ตำลิ่ง)

๓ ท้าวใส

๔ ท้าวทองแก้ว

ออกสำพระรชิตาพระยาเซียงใหม่และท้าวต๋อไชย กับมีพระรชิตา ๕ องค์
พระนามว่า เจ้านางแก้วพิมพา เจ้านางอโนชา เจ้านางมโนहरา เจ้า
นางสุภทรา พระเจ้าสามแผ่นดินไทยครองราชสมบัติได้ ๒๓ ปี พระชนม์ได้
๖๐ พรรษาใกล้สวรรคต

ปีมะแมสัปดาห์ก พ.ศ. ๑๘๕๘ สมณพราหมณาจารย์เสนาพฤตมา
มาศยพร้อมกันอัญเชิญท้าวตันคำแดงชนด้วยราชสมบัติเป็นพระเจ้าตัน
ช้าง พระองค์มีพระราชโอรส ๒ องค์ คือท้าวยุคต (ยุครอง) และ
ท้าวพรหมทศ พระเจ้าตันคำแดงครองราชสมบัติอยู่ ๑๒ ปี พระชนม์
๕๒ พรรษาใกล้สวรรคต

ปีมะแมสัปดาห์ก พ.ศ. ๑๘๗๐ เสนาพฤตมาศยพร้อมกันอัญเชิญ
ท้าวพรหมทศพระราชโอรสพระเจ้าตันคำแดงชนครองราชสมบัติเป็นพระ
เจ้าตันช้าง อยู่ในราชสมบัติ ๔ เดือนก็ถูกดำเรจโทษ เสนาพฤตมา
มาศยจึงพร้อมกันอัญเชิญท้าวคำเต็มพระราชโอรสพระเจ้าสามแผ่นดินไทยชน
ครองราชย์ มีพระนามว่าพระเจ้าปากห้วยหลวง ครองราชสมบัติได้
๕ เดือนก็ถูกถอดในปีเดียวกันนั้นเอง แล้วเสนาพฤตมาศยจึงอัญเชิญ
ท้าวหมนชยพระราชโอรสพระเจ้าสามแผ่นดินไทย ซึ่งไปครองเมืองตะบอง
ชนชนด้วยราชสมบัติได้ ๔ เดือนกับ ๒๐ วัน เมอพระเจ้าหมนชยรู้
ว่าคนจะท้าวายกผูกพระสอสุวรรณคในลุ่มอาบนาทเมืองเซียงทอง

ปีวอกสัปดาห์ก พ.ศ. ๑๘๗๑ เสนาพฤตมาศยจึงพร้อมกัน
อัญเชิญท้าวโค (ฟ้าโค) พระโอรสท้าวฟ้าคินพระราชนัดดาของพระเจ้า

บ๊วยอกโทศก พ.ศ. ๑๙๘๓ ตมณพราหมณาจารย์เด่นาพฤตมา
 มาศยทงปวง พรอมกนอญเชญทาวดอชยพระราชโอรตพระเจ้าตามแต่น
 ไทย ซงครองเมืองชายชนครองราชตมบคเป็นพระเจ้าตามข้าง ถวาย
 พระนามว่าพระเจ้าชยจกรพรรดิแผ่นแผ้ว พระองค์มพระราชโอรต ๑๐ องค์
 คอทาวทอนแกว ทาวแทงค้ำ ทาวยวน ทาวชวดอชน ทาวจาก ทาว
 หดำ ทาวชอง ทาวภูไท (ดุเพเชย) ทาวเทพา ไม่ปรากฏพระนามองค์ ๓
 พระราชธิดา ๗ องค์ คอ เจ้านางศรัวย เจ้านางอิน เจ้านางคาค เจ้า
 นางคำหยาด เจ้านางมิ่ง เจ้านางขาว เจ้านางธาวา

เจ้าทอนแกว ได้เป็น พระยาแต่นเมือง แตวได้ เดือนชนเป็นพระเจ้า
 เชยงดอ พระมหาอุปราช ทาวแทงค้ำไตชนครองเมืองชาย

พระเจ้าตามข้างชยจกรพรรดิแผ่นแผ้ว แต่ให้เด่นาพฤตมาศย
 ไปเชญพระบางชนมาแต่เมืองเวียงค้ำ ครนมาถึงแกงจนไตเมืองเชยงคาน
 เรือตมพระบางพตตคกนา บรรดาคนทแหพระบางชนไปนหมไตเป็น
 อ้นคราย แต่ภายหลังปรากฏว่ามีคนอญเชญพระบางกตบไปไวเมือง
 เชยงค้ำตามเดิม

บ๊วยอกอัฐศก พ.ศ. ๒๐๓๙ บ๊วยวางชุนแตะเนิกอง ยกกองทัพ
 ญวนมาค้เมืองตามข้าง มีพตทหารมาเป็นอนมาก พระเจ้าตามข้าง
 แตะพระมหาอุปราชกเกณทพตทหารออกค้อรบเป็นด้ามารถ รบกน
 จนถงอาวชต่น พระเจ้าตามข้างเห็นวากองทัพญวนมกาดงมากนถ ก
 อพยพครอบครัวตงเรือพระทงดองตงไปพักอญเมืองเชยงคาน ต่วน

พระมหาอุปราชทรงช้าง (เผือก) พร้อมกับนายทหารเอก ๔ คน ทำว
 นรตั้งที่ ทำวนรสาร ทำวนรเคร ทำวนรนารายณ์ รมญวนกตางเมือง
 ถึงคะดุมบอน พดทหารกองทัพญวนล้มตายเป็นอันมาก พระมหาอุปราช
 เห็นทหารเห็นดเห็นอยนง กตงจากคอกช้าง ดงเรือพระที่นั่ง จะข้ามแม่น้ำโขง
 ไปปากฝั่งตะวันตก เรือพระที่นั่งจมกตางแม่น้ำโขง พระมหาอุปราช
 จมนาทวงคต ช้าง (เผือก) ก็ตายลอยน้ำไปด้วยกัน แล้วบัวชวางชุนและ
 เนกองแม่ทัพญวนยกพดทหาร คิตตามพระเจ้าตานช้างลงมาถึงปากน้ำพูด
 พระเจ้าตานช้างชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วให้ท้าวแท่งคำ (แท่นคำ) พระราช
 โอรสยกกองทัพชุนไปตักกองทัพบัวชวางชุนและเนกองที่ปากน้ำพูด กองทัพ
 ญวนทนมมอมไคกแตกกระจัดกระจายหนีไป พดทหารญวนล้มตายดง
 เป็นอันมาก บัวชวางชุนและเนกองก็รบยกกองทัพกตบ ครนเตน
 กองทัพไปถึงแคว้นแดนเมืองบัวชุม (ญวน) บึงเอิญฟ้าผ่ากองทัพบัวชวาง
 ชุนและเนกองทหารล้มตายดงเป็นอันมาก พระเจ้าชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว
 ครองราชสมบัติได้ ๓๗ ปี พระชนม์ ๖๕ พรรษาใกล้สวรรคตที่เมืองเซียงคาน

ปีระกานพศก พ.ศ. ๒๐๒๐ สมณพราหมณาจารย์เสนาพฤตมา
 มาตยราชบัณฑิต พร้อมกับราชาภิเชกท้าวแท่งคำ (แท่นคำ) ชนเสวยราช
 สมบัติเป็นเจ้าตานช้าง ถวายพระนามว่า พระเจ้าสุวรรณบตดงก
 (สุวรรณปาดง) เมื่อได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดาแล้วสร้าง
 วัด ๆ หนึ่งและพระเจดยองค์หนึ่ง บรรจุพระอัฐิพระชนกในพระเจดยนั้น
 วัดนั้นนามว่าวัดศัพเซียงคาน และได้อพยพราชวงศ์และราษฎรชุนไป

อยู่ที่เมืองหลวงเก่า (เชียงทอง) ตามเดิม ให้ท้าวของพระอนุชาผู้ครอง
เมืองเชียงทองไปครองเมืองซ้าย พระเจ้าสุวรรณบัลลังก์ครองราชสมบัติ
ได้ ๑๒ ปี พระชนม์ ๔๑ พรรษา กัศักรรคต

ปีระกาเอกศก พ.ศ. ๒๐๓๒ ดมณพราหมณาจารย์เสนาพฤตมา
มาศย์ จึงพร้อมกันอัญเชิญท้าวหัตถาแผ่นดินได้ผู้เป็นพระราชอนุชาของ
พระเจ้าชัยจักรพรรดิ แผ่นแฉวง ขนด้วย ราชสมบัติ เป็นพระเจ้าด้านข้าง
ถวายพระนามว่า พระเจ้าหัตถาแผ่นดินไทยไตรภูวนารถ ทรงแต่งตั้งเสนา
พฤตมาศย์ ราชันจรดงไปเชิญเอา พระบางจากเมืองเวียงคำไปไว้วัดเชียง
กวางในเมืองหลวงเมืองด้านข้าง พระเจ้าหัตถาแผ่นดินไทยสร้างวัดมโนรมย์
ศรัทธาราม แล่อัญเชิญพระบางขึ้นไว้ในวัดนั้น พระเจ้าหัตถาแผ่นดินไทย
ครองราชสมบัติได้ ๑๔ ปี พระชนม์ ๓๓ กัศักรรคต

ปีกุญเบญจศก พ.ศ. ๒๐๔๖ ดมณพราหมณาจารย์เสนาพฤตมา
มาศย์ จึงอัญเชิญท้าวชมพุราชกุมาร พระราชโอรสพระเจ้าหัตถา
แผ่นดินไทยขึ้นครองราชสมบัติในเมืองด้านข้าง ทรงราชย์อยู่ได้ ๔ ปี พระ
ชนม์ได้ ๑๔ พรรษา กัศักรรคต

ปีเถาะนพศก พ.ศ. ๒๐๕๐ ดมณพราหมณาจารย์เสนาพฤตมา
มาศย์ จึงพร้อมกันราชานิกษกท้าวภูโภาราชกุมาร พระราชโอรสพระเจ้า
ชัยจักรพรรดิ แผ่นแฉวงขนด้วยราชสมบัติเป็นพระเจ้าด้านข้าง ถวายพระ
นามว่า พระเจ้าวิษณุหราชธิบดี ให้ท้าวเทพาไปครองเมืองขาว และ
สร้างวัดวิษณุหราชศรัทธาราม แล่อัญเชิญพระบางไปไว้ในพระอุโบสถ

มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง มีพระนามว่า เจ้าโพธิ์ดาร์กุมาร พระเจ้า
วิชัยนทรราชครองราชสมบัติได้ ๒๓ ปี พระชนม์ ๕๓ พรรษา ก็สวรรคต

ปีชวดโทศก พ.ศ. ๒๐๗๓ สมณพราหมณาจารย์เดณาพฤตมา
มาตย์ พร้อมกันอัญเชิญเจ้าโพธิ์ดาร์ราชกุมาร พระราชโอรสพระเจ้า
วิชัยนทรราชชนครองราชสมบัติ ถวายพระนามว่า พระเจ้าโพธิ์ดาร์มหา
ธรรมิกราชาธิราช เมื่อทรงราชย์ได้ ๗ ปี ก็ให้เด็กจารัตประเพณีถอย
เบียดยาคัดให้เป็นกฏพระเดชะพระอุโบสถ และสร้างวัดชนแทน วัดใหญ่
ที่สุดที่สร้างชนคอกวัดสวรรคตเทวโลก ได้เจ้านางยอดคำทิพย์ (พระนาง
หอดุ้ง) พระราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่มหาพรหมราช (เจ้าเมืองเกษเกล้า)
เป็นอัครมเหสี มีพระราชโอรสและธิดาด้วยอัครมเหสี ๕ พระองค์ เป็น
พระราชโอรส ๓ พระองค์ มีพระนามว่าเจ้าเชษฐสูวงศ์ราชกุมาร เจ้า
ท่าเรือ เจ้าวรวงได้ เป็นพระราชธิดา ๒ พระองค์ มีพระนามว่า เจ้า
นางแก้วกุมารี เจ้านางคำเด่า ส่วนเจ้านางคำใบ (คำใคร) เกิดจาก
นางดนม

ปีฉลูเบญจศก พ.ศ. ๒๐๘๖ พระเจ้าเชียงใหม่มหาพรหมราช
สวรรคต เสด็จบดินครพิงค์เชียงใหม่จึงไปเฝ้าพระเจ้าโพธิ์ดาร์ ทูล
ขอเจ้าเชษฐสูวงศ์ พระอุปัชฌาย์ราชดำเนินข้างไปครองเมืองรัตนศรีคำอภิ
นวยบุรีศรีเชียงใหม่ เมื่อพระชนม์ ๑๘ พรรษาและถวายพระนามว่า พระ
เจ้าชัยเชษฐาธิราช

๑ พงสวदारเชียงใหม่ว่า พระเจ้าตาขอไปเลี้ยงไว้ที่เชียงใหม่แต่เล็ก พงสวา-
ดาร์โยนกว่า ได้ครองเมืองเชียงใหม่เมื่อพระชนม์ ๑๒ พรรษา แต่สมภพเมื่อ
จุลศักราช ๘๘๖

ปีมะแมเอกศก พ.ศ. ๒๓๐๒ พระเจ้าโพธิ์ดาร์อยู่ในราชสมบัติ
๒๘ ปี พระชนม์ ๔๒ พรรษา กัดวรรคคชณะออกแซกคดองข้างเกอน

ปีมะแมเอกศก พ.ศ. ๒๓๐๒ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชอยู่ในราช
สมบัติเมืองเชียงใหม่ ๖ ปี กียกกองทัพกดบเมืองด่านช้าง ปราบ
ปรามเจ้าท่าเรือและเจ้าวงวังได้ แล้วชนทรงราชย์ ได้อัญเชิญพระแก้ว
มรกต พระแทกรคำ^๒ และพระบุศย์รัตน^๓ ไปจากนครพมกเชียงใหม่ด้วย

เสนาพฤตมาจารย์นครพมกเชียงใหม่ เห็นว่าพระเจ้าชัยเชษฐา
ธิราชไม่กดบนครพมกเชียงใหม่ และทงไม่ยอมเป็นเมืองชนเมืองด่านช้าง
จึงไปเชิญเจ้าเมกคิ (ซึ่งเป็นเชอถ่ายชนเคอองราชโอรดองค้ใหญ่พระเจ้า
เมงราย) จากเมืองนายมาครองนครพมกเชียงใหม่

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ยกทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแค้นเพื่อจะตี
เอาเมืองเชียงใหม่ แต่ไม่ชนะพวกเมืองเชียงใหม่ ประจวบเวดา
พระเจ้าหงส์วคบุเรงนองมอานาจนทางเมืองพะม่า พระเจ้าชัยเชษฐา
ธิราชเห็นว่า ถามค้กดงครามมาคคเมืองด่านช้าง จะเอาเมืองหลวง
พระบางซึ่งเป็นราชธานีเป็นทคตคอดูไม่ได้ เพราะไม่มั่นคง

ปีวอกโทศก พ.ศ. ๒๓๐๓ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชไปตั้งเมือง
เวียงจันทน์เป็นราชธานี แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกตพระบุศย์รัตน พระ
แทกรคำไปด้วย ส่วนพระบางนั้นคองอยู่ในเมืองหลวงพระบางค่อไป

๑ พงสาวดารเมืองหลวงพระบางว่า ๑๕ ปี พงสาวดารโยนกกว่า ๒ ปี

๒ พงสาวดารเมืองหลวงพระบางว่า เสด็จปฎิหารย์ไปอยู่เมืองหลวงพระบาง

๓ พงสาวดารโยนกกว่า เชิญพระบุศย์รัตนและพระจันทรรัตน์ไปด้วย

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองด้านข้างเวียง-
จันทน์ คงอยู่ในทศพิศราชธรรม จึงมีพระราชศรัทธาเอาอิฐปูนก่อหุ้มพระ
เจดีย์ทบริบูรณ์พระบรมสารีริกธาตุ (ของพระเจ้าอโศกมหาราช หรือพระ-
เจ้าศรีธรรมมาโคกราช) ซึ่งเรียกว่า พระธาตุพนมที่เมืองพนม (นครพนม)

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ได้พระราชบิดาพระเจ้าเชียงใหม่เป็นอัคร
มเหสีองค์หนึ่ง ได้พระราชบิดาเจ้าฟ้าเชียงใหม่ ๒ องค์ ได้พระราชบิดา
เจ้าเมืองเขมรองค์หนึ่ง และบิดาเสนาบดีญวน ๓ คน

ปีชวดฉศก พ.ศ. ๒๓๐๗ พระเจ้าหงส์าวดีคุมกองทัพพระมาไปตีเมือง
เชียงใหม่ เพราะได้ข่าวว่าพระเจ้าเชียงใหม่เมกุดิคบคิดกับพระยานคร
ดำปาง พระยาแพร์ (เชียงใหม่) พระยาน่านและพระยาเชียงใหม่ (กมต)
จะตั้งแข็งเมืองไม่ยอมขนค้อเมืองหงส์าวดีต่อไป พระเจ้าเมกุดิตั้งวงค์
เหล็กกเหล็กกาดงกยอมแพ้ และพระมาได้พาเอาตัวไปเมืองหงส์าวดี พระ
เจ้าหงส์าวดีจับได้พระยาเชียงใหม่คนเดียวและตั้งให้พระมหาเทวจักรประภา
ครองเมืองเชียงใหม่ต่อไป ส่วนพระยาสามล้านและพระยาจำบ้านกวาด
ค้อนไพร่พดหนีไปพึ่งพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช พระเจ้าหงส์าวดีจึงให้
พระมหาอุปราชาไชยสิงห์ (อิมมาเด) พระราชโอรสกับพระเจ้าองวะผู้เป็น
พระอนุชา คุมกองทัพยกตามค้ำเข้ามาถึงเมืองด้านข้าง พระเจ้าชัยเชษฐา-
ธิราชทรงเมืองเวียงจันทน์หนีเข้าป่า พระมาจับได้พระมหาอุปราชาด้านข้าง
และพระชายาซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช และเจ้า
นางคำใบ เจ้านางแท่งคำ เจ้านางยอดคำทิพย์ พระราชชนนี และพระดนม

กำหนดของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชไปเลยเกือบหมด กองทัพหงสาวดีขาด
เสบียงผู้คนล้มตายมาก ต้องรีบถอยทัพกลับ กองทัพด่านข้างใต้ตามค้ำ
พลพระม้ายายเป็นอันมาก

พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ขอพระเทพกษัตริย์ต่อสมเด็จพระมหาจักร-
พรรดิมาเป็นมเหสี พระเทพกษัตริย์ประชวรล้มเด็จพระมหาจักรพรรดิ
จึงตั้งพระแก้วฟ้ามาแทน แต่พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชส่งพระแก้วฟ้ากลับ
กรุงศรีอยุธยา แล้วขอพระเทพกษัตริย์ออก เมื่อพระเทพกษัตริย์มาถ
กต่างทาง กองทัพพระม้าย่างพระเทพกษัตริย์พาไปเลยยังเมืองหงสาวดี

ปลายปีชวดอัฐศก พ.ศ. ๒๓๐๘ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชยกกองทัพ
ไปล้อมทบกบสมเด็จพระมหินทร ที่เมืองพิษณุโลก ๕ ทศ มาทางเมือง
นครไทย กองทัพพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชตั้งอยู่ที่ตำบลโพธิ์เรียง ทศ
พระยาแสนสุนทรวางฟ้าตั้งอยู่ที่ตำบลเตาไห ทศพระยามือไฟตั้งอยู่ที่
ตำบลวัดเขาพราหมณ์ ทศพระยานคร (พนม) ตั้งที่ตำบลสระแก้ว ทศ
พระยามือเหล็กตั้งที่ตำบลบางสระแก แต่เมืองพิษณุโลกไม่ได้

ปีมะเด็งเอกศก พ.ศ. ๒๓๑๒ เมื่อพระเจ้ากรุงหงสาวดีกรุงศรี-
อยุธยาได้แล้ว ขัดเคืองพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่มาช่วยกรุงศรีอยุธยา
จึงยกทัพจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปเมืองพิษณุโลก ไปจัดกองทัพแยกเป็น
๒ กอง ให้พระมหาอุปราชาพระเจ้าแปร พระเจ้าองวะ ยกมาตีหัวเมือง
ชนเมืองด่านข้างข้างใต้ของหน้ พระเจ้าคองอู เจ้าเมืองสารวัดเป็นทัพหน้า
พระเจ้าหงสาวดีเป็นทัพหลัง ยกชนมาคเมืองเวียงจันทน์ ทางด่านลุ่มอดอ

ก่องหนึ่ง พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชจึงอพยพกวาดค้อนเอาไพร่พลหนึ่งตั้งไป
 ค่ายอยู่ปากนางม พระเจ้าหงส์วดียกกองทัพตามไปล้อมไว้แต่เช้าค
 ค่ายปากนางม ใ้รับกันเป็นด้ามารก พะมาค่ายไม่แตก พอกองทัพ
 หงส์วดีขาดเสบียงอาหาร ผู้คนล้มตายลงเป็นอันมาก พระเจ้าหงส์วดี
 กัดองเด็กที่พลกดับ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชก็กวาดครอบครัวคนมาอยู่
 เมืองเวียงจันทน์ตามเดิม

ปีมะแมตรีศก พ.ศ. ๒๓๓๔ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชยกกองทัพตง
 ไปตีเมืองเขมร โดยคูนัยหายไปไนสงคราม พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชมี
 พระราชโอรสองค์หนึ่ง มีพระนามว่า พระหน่อแก้ว

เมื่อพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชคูนัยหายไป เ็นาบต็ดองคนชชพระยา
 แ่นสรันทรชวางฟ้า กับพระยาจันทสรราช ซึ่งกันจะเป็นผู้ปกครองพระ-
 หน่อแก้ว เกิดรบกันจน พระยาจันทสรราชเดยท คายไนทรบ เมื่อพระยา
 แ่นสรันทรชวางฟ้าเห็นว่าไม่เห็นผู้ใดคอดัดแล้ว ก็เดยราชาภิเศกเป็น
 พระเจาดานชางเมออายุได้ ๖๐ ปี มีพระนามว่า พระเจ้าดุมังคดโพธิสัตว์
 โอยการาชา (พิเคราะห์ตามชอท่านองจะตงคดเป็นพระเจ้าคารกษาราช-
 สัมบตไว้ให้พระหน่อแก้ว) คนทงหตายเรียกว่ำพระโอยกา (ธิ) ราช พอ
 พระเจ้าหงส์วดีบุเรงนองทราบว่ำพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชสวรรคคแต่ัว ราช
 สัมบตคตกแก่พระยาแ่นสรันทรชวางฟ้า ก็คคจะยกกองทัพมาชิงเขา
 ราชสัมบตให้แก่พระมหาอุปราชาดานชาง ซึ่งได้จับเขาไปเดยงไว้ในเมือง
 หงส์วดี จึงแต่งอำมาคยัดองคนให้คอกุยกษรมายงเมืองดานชาง ว่ำ

ราชสมบัติควรจะให้แก่พระมหาอุปราชาด้านข้าง ให้พระยาแสนสุนทร
 ขว้างฟ้าถวายราชสมบัติแก่พระมหาอุปราชาเดี่ยโดยดี จึงจะพ้นความผิด
 พระยาแสนสุนทรขว้างฟ้าขาดเคือง ชับได้ราชทูตเดี่ย พระยาทะเลอัคร
 มหาเสนาบดีเห็นว่า ถ้ายกกองทัพใหญ่มา ไพร่พดจะอดโรยมาก จึงรับ
 อาสาคุมกองทัพเมืองหงสาวดีเข้ามา หวังจะว่ากล่าวโดยดีให้ได้ดังความ
 ประสงค์ของพระเจ้าหงสาวดี และตั้งให้เมืองเชียงใหม่และกรุงศรีอยุธยา
 จดกองทัพหัวเมืองเหนือไปสมทบด้วย แต่พระยาทะเลเชื่อว่า จะทำการได้
 คดออกไปโดยดำพัง ไม่รอกกองทัพเมืองเชียงใหม่และเมืองพิษณุโลก ยก
 ครองไปตั้งที่เมืองปทายแดนเมืองด้านข้าง แล้วแต่งทูตไปว่ากล่าวพระยา
 แสนสุนทรขว้างฟ้า ๆ ทำกดยบายโต้ตอบถ่วงเวลาเดี่ยจนเห็นว่า สะเบียง
 อาหารพระยาทะเลเบาบางลงแล้ว ก็รบได้ทูตเดี่ยออก พระยาทะเลจะยก
 ไปรบกับขัดสะเบียงอาหาร กองทัพพิษณุโลกและเชียงใหม่ยังไม่ขึ้นไป
 จึงจำต้องถอยกองทัพกลับมาทางเมืองพิษณุโลก ความทงต้นทราบถึง
 พระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ให้หาหลวงเข้ามาถอดพระยาทะเลเดี่ยจากแม่ทัพ ส่วน
 นายทัพนายกองเอาตัวจำออกไปเมืองหงสาวดีหมด

ปทายปัจจุณคก พ.ศ. ๒๓๑๗ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกทัพหลวง
 ไปเมืองด้านข้างเอง กองทัพยกไปคราวนั้น ๔ ทัพ คือ พระเจ้าคองอู
 ทัพหนึ่ง พระเจ้าแปรทัพหนึ่ง พระมหาอุปราชาทพหนึ่ง ซึ่งมีไพร่พด
 ชาวเมืองหงสาวดีและกรุงศรีอยุธยาและเมืองเชียงใหม่สมทบกัน พระเจ้า
 หงสาวดีเป็นแม่ทัพหลวงทัพหนึ่ง ครองไปเมืองด้านข้าง พระยาแสนสุนทร

ชวางฟ้าว่าพระเจ้าหงส์วดียกมากทงเมือง พากองทัพเข้าซ่อนอยู่ใน
 ป่า พระเจ้าหงส์วดีให้พระมหาอุปราชาด่านข้างดงมาอยู่เมืองเวียงจันทน์
 และจัดกองทัพดงมารักษาเมือง ให้สร้างบ่อนคู่มั่นคง และตั้งมดตะเบียง
 อาหารไว้เป็นอันมาก ด่วนพระเจ้าหงส์วดีเองพักอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง
 ให้ทำหมายประกาศปิดป่าว่าร้องแก่ราษฎรว่า “พระเจ้าหงส์วดียกเข้ามา
 เพื่อจะกำจัดพระยาแสนสุนทรชวางฟ้า เอรราชสมบัติให้แก่พระมหาอุป-
 ราชาด่านข้าง ซึ่งเป็นผู้ควรจะได้รับราชสมบัติของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช
 เพราะเป็นพระอนุชา ถ้าผู้ใดมาเข้าด้วยพระมหาอุปราชาคือดี จะไม่เอา
 โทษ ถ้าผู้ใดต่อสู้หรือหุดบเดียงไม่เข้ามาหา จะแต่งกองทัพไปเที่ยวจับเอา
 หัวใจให้ได้” พวกท้าวพระยาและราษฎรที่ชุมนุมซ่อนอยู่ในป่า ได้ทราบ
 ประกาศก็พากันมาเข้ากับพระมหาอุปราชาเป็นอันมาก ทจับได้กม พระ-
 เจ้าหงส์วดีอยู่ที่เมืองหลวงพระบางจนสิ้นฤดูฝน จึงมาเมืองเวียงจันทน์
 อภิเษกพระมหาอุปราชาด่านข้าง เป็นเจ้าประเทศราชครอบครองเมืองด้าน
 ข้างในป็นั้น และให้กองทัพเมืองเชียงใหม่อยูช่วยรักษาเมือง แล้วยก
 กองทัพกลับไปในปีรุ่งขึ้น

เมื่อพระเจ้าหงส์วดียกกองทัพกลับแล้ว พระยาแสนสุนทร
 ชวางฟ้ายกมาตีเมืองเวียงจันทน์ พระเจาด่านข้างคิดกตอุบายจับตัวได้ทง
 พระหน่อแก้วด้วย ให้ส่งไปยังเมืองหงส์วดี

ปีเถาะเอกศก พ.ศ. ๒๓๒๒ มีคนคนหนึ่งอ้างตัวว่าเป็นพระเจ้า
 ชัยเชษฐาธิราชมากคิดกตอุบายคน ยกกองทัพเข้ามาถงเมืองมณฑองคำ

พระเจ้าด้านข้างให้พระยาเซียงไค พระยาเซียงเหตอ พระด้กรนคร
 แล่นทางพระยาทงปวงคุมกองทัพไปตีกองทัพชายทอทางควงว่าเป็น พระเจ้า
 ชยเชษฐาธิราช กองทัพเมืองด้านข้างสู้ไม่ได้แตกหนีเข้าเมืองเวียงจันทน์
 ชายทอทางควงหนี ถูกรมกองทัพชาว แอ๊กกระบอ และ มันทองคำเข้ามา ตี ณ
 เมืองนครพนม แล้วยกเข้ามาตีเมืองเวียงจันทน์ ได้รบกันเป็นด้ามารก
 ทหารเวียงจันทน์สู้ทหารกบฏไม่ได้ต่างก็แตกหนี พระเจ้าด้านข้างพาเอา
 พระราชธิดาทองพระองค์ลงเรือพระที่นั่งชนไปถึงแก่งแห่งหนึ่ง เรือ
 พระที่นั่งจมลง พระเจ้าด้านข้างและพระราชธิดาทองถล่มแก่งแพราดย

พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชายกกองทัพลงมาปราบกบฏพระ
 มหาอุปราชาดลงมาถึง ก็เกิดยกดอมผู้ทอพยพหลบหนีกลับคนมาอยู่เมือง
 เวียงจันทน์

ปีมะโรงโทศก พ.ศ. ๒๓๒๓ พระมหาอุปราชาก็ให้พระยาแฉน-
 ด้รินทร์ขว้างฟ้าเป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์ แล้วคนครอบครัวเมืองด้านข้าง
 ซึ่งจับได้ไปไว้เมืองหงสาวดีนั้น กลับลงมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ตามเดิม
 แล้วยกทัพกลับ

พระยาแฉนด้รินทร์ขว้างฟ้า เกิดที่บ้านหนองคาย วงศ์ตระกูลเป็น
 ชาวบ้านหนองคาย พระเจ้าโพธิ์สารเอามาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เด็ก ๆ ได้เคยไป
 ครองเมืองผา ต่โจรญวนแตก ต่ได้เมืองเซียงแฉน ได้ครองเมืองห้วยหวดวง
 และได้เดอนบรรดาศักดิ์เป็นพระยายศดอเกียรติ ได้เป็นหัวหน้ากองโจร
 ต่กองทัพพะม่าตีเวียงจันทน์ได้ ได้เป็นพระยาแฉนด้รินทร์ขว้างฟ้า

ปีมะเมียจตุศก พ.ศ. ๒๓๒๕ พระยาแค้นรัตนรังษ่างฟ้าถึงแก่
 พิราลัย เสด็จมาพศมาตทงปวง จึงอัญเชิญพระยานครน้อยบุตรพระยา
 แค้นรัตนรังษ่างฟ้า ขนครองราชสมบัติ พระยานครน้อยไม่ตั้งอยู่ใน
 ยุคศิธรรม เสด็จมาตทงปวงจึงพร้อมกันขึ้นไปทูลพระเจ้าหงส์ดาวดี ๆ จึงให้
 พระมาตมาคมเอาตัวพระยานครน้อยขึ้นไปไว้ ณ เมืองหงส์ดาวดี

เมืองเวียงจันทน์ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินอยู่ ๘ ปี นับแต่ปีมะแม
 เบญจศก พ.ศ. ๒๓๒๖ ถึง พ.ศ. ๒๓๓๓

ปีชานโทศก พ.ศ. ๒๓๓๓ พระราชาคณะทงปวงมีพระมหา
 ตั้งฆราวาสเจ้าครูโรงคำเป็นประธาน พร้อมกันขึ้นไปถวายพระพรพระเจ้า
 หงส์ดาวดีไชยสิงห์ ขอเอาพระหน่อแก้ว (พระหน่อเมือง) พระราชโอรส
 ของพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชไปเป็นพระเจ้าदानชาง พระเจ้าหงส์ดาวดี
 อนุญาต และตั้งพระหน่อแก้วเป็นพระเจ้าदानชาง

ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๒๓๓๔ พระหน่อแก้วได้รับราชาภิเษกเป็น
 พระเจ้าदानชาง เมื่อพระชนม์มาได้ ๒๐ พรรษา

ปีมะแมตศก พ.ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้าหน่อแก้วให้กำลังอดหนุน
 เจ้าเมืองน่านแขวงเมืองค้อพระเจ้าหงส์ดาวดี เจ้าเมืองน่านคิดการไม่สำเร็จ
 จึงพาครอบครัวอพยพหนีมาอยู่เมืองदानชาง พระเจ้าหน่อแก้วครอง
 ราชสมบัติอยู่ได้ ๖ ปี พระชนม์ ๒๖ พรรษา ก็สวรรคต

ปีวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๓๙ เสด็จมาตทงปวงจึงอัญเชิญพระ
 ธรรมิกราชกุมาร โอรสของเจ้าน้ำพระเจ้าหน่อแก้วในตระกูลของพระเจ้า
 ชัยเชษฐาธิราชขนครองราชสมบัติ มีพระราชโอรส ๒ องค์ องค์ใหญ่มี

พระนามใดไม่ปรากฏ แต่ภายหลังได้เป็นพระอุปยุวราชองค์หนึ่ง และ
พระหม่อมแก้วองค์หนึ่ง

ปีจอสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. ๒๓๔๓ คราวदानช้างททพพะมากวาดค้อนไป
ไว้เมืองหงสาวดีแต่ก่อนนั้น พวกหนอพยพหนีมาถึงเมืองเชียงใหม่แล้วเคย
มาเมืองदानช้าง กองทัพदानช้างยกไปจับครัวได้มาเป็นอันมาก

ปีชวดโทศก พ.ศ. ๒๓๔๓ พระยารามเดโชเจ้าเมืองเชียงใหม่
กองทัพदानช้างตีได้เมืองเชียงใหม่

ปีระกาเอกศก พ.ศ. ๒๓๖๔ มีคนล่อลวงให้พระเจ้าบรมมิกราช
กับพระอุปยุวราชผู้เป็นพระราชโอรสแตกกัน เกิดรบกันขึ้น พระเจ้า
บรมมิกราชลี้ภัยหนีมาเมืองเชียงใหม่ หม่อมไชยและพระยานุชิตและ
ถูกทางทงหลายก็ถูกฆ่าหมด พระเจ้าบรมมิกราชอยู่ในราชสมบัติ ๒๖ ปี
พระชนม์ ๔๐ พรรษา

ปีจอโทศก พ.ศ. ๒๓๖๕ ปรดาขบพระอุปยุวราชได้ชนทรงราชย์
อยู่ ๓ เดือน ก็ลี้ภัยหนีใน พ.ศ. ๒๓๖๖ พระชนม์ ๒๕ พรรษา

ปีกุญตรีศก พ.ศ. ๒๓๖๖ เสด็จอำมาตย์ทงหลายจึงราชาภิเษก
พระยามหานามผู้เป็นพระยานครในวงศ์พระเจ้าชัยเชษฐาธิราช ขึ้นเป็น
พระเจ้าदानช้าง ถวายพระนามว่าพระเจ้าบดินทิตโพิธิดาร ครองราช
สมบัติอยู่ได้ ๕ ปีก็ลี้ภัยหนี

ปีเถาะต้ปศศก พ.ศ. ๒๓๗๐ เสด็จอำมาตย์จึงเชิญพระหม่อมแก้ว
พระราชโอรสพระเจ้าบรมมิกราชขึ้นเป็นพระเจ้าदानช้าง มีพระราชโอรส

องค์หนึ่งไม่ปรากฏพระนามได้เป็นพระอุปยุวราช พระเจ้านานช้างหม่อม
แก้วครองราชสมบัติอยู่ได้ประมาณ ๑ ปีก็สวรรคต

ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๑๗๓ พระอุปยุวราชพระราชโอรสพระเจ้า
นานช้างหม่อมแก้วได้ขึ้นทรงราชย์ ไม่ปรากฏพระนาม มีพระราชโอรส
๒ องค์ มีพระนามว่า เจาคอนคำ เจ้าวิไชย อยู่ในราชสมบัติ ๑๒ ปีก็
สวรรคต

ปีเถาะอัฐศก พ.ศ. ๒๑๗๒ เจาคอนคำได้ขึ้นด้วยราชสมบัติเป็น
พระเจ้านานช้าง มีพระราชโอรส ๓ องค์ มีพระนามว่า เจ้าชมพู เจ้าบุญชู
เจ้าสุริยกุมาร ส่วนเจ้าวิไชยผู้เป็นพระอนุชา มีโอรส ๒ องค์ มีพระนาม
ว่า เจ้าบุญ เจ้าช้อย (ช้อย) พระเจาคอนคำครองราชสมบัติได้ ๑๕ ปีก็
สวรรคต

ปีมะเมียตรีศก พ.ศ. ๒๑๗๗ เจ้าสุริยกุมารพระราชโอรสองค์เล็ก
ของพระเจาคอนคำได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้าสุริยวง-
ศาธรรมิกบรมพิตรสมเด็จพระเจ้านานช้าง ๆ เกรงว่าพระเชษฐาทั้ง ๔
พระองค์จะชิงเอาราชสมบัติจึงให้เสนาบดีขับไล่พระเชษฐาทั้ง ๔ พระองค์
ออกไปเสียจากเมืองนานช้าง

เจ้าชมพูมีโอรสองค์ พระนามว่า เจ้าองค์หล่อหรือพระชัย
องค์เวียด และเจ้าหน่อกษัตริย์ แล่นทิพนาวัวพา เจ้าองค์หล่อไป
อาศัยอยู่เมืองเวียดนาม ส่วนเจ้าหน่อกษัตริย์พระครูโพนเล่มัดพาหนีไป
เพียงไว

เจ้าบุญชูหนีไปบวชอยู่ ณ เขาภูหอภูโรง เจ้าบุญไปอยู่เมือง
นครพนม มีโอรสองค์หนึ่ง มีพระนามว่าเจ้านันทราช เจ้าบุญตั้งพี่ใน
เมืองนครพนม เจ้าช้อยหนีไปอยู่สระพ้อหวด

เมื่อพระเจ้าสุริยวงศ์ ครองราชสมบัติ เป็นพระเจ้าदानช้าง รมชาว
มเมืองหวดอพยพเมืองเวียงจันทน์ พระราชาอาณาจักรอยู่ปกครองตาม
เดิม ทางใต้คงแต่แก่งตมชนไป ทางเหนือถึงผาบันได ทางซ้ายพรมแดน
คืออาณาจักรกรุงศรีอยุธยา กำหนดเอาต้นไม้ประคูด้ามต้นอ่อนด้ามชอย
ทางขวาพรมแดนคืออาณาจักรเมืองญวน กำหนดเอาต้นด้ามด้ามงา
มาด้ามแควเป็นเขต ครึ่งหนึ่งไพร่ฟ้าชาวราชภูรบ้านเมืองเขตแดนเมือง
ด้านซ้ายอยู่เย็นเป็นสุข พระเจ้าสุริยวงศ์มีพระราชโอรสองค์หนึ่งไม่
ปรากฏพระนาม ได้เป็นพระอุปยุวราช มีพระราชธิดาสององค์ มีพระนาม
ว่าเจ้านางกุมารีโรงธรรม (กุมารดงท่า) เจ้านางส้ม

ในขณะนั้น พวกฮ่อชาวยกกองทัพมาตีเมือง แฉวนหัวฟ้า ดิบดอง
บันนาดอ เจ้าอินทกุมารกับเจ้านางจันทกุมารตั้งพี่น้อง โอรสธิดาเจ้าฟ้า
แฉวนหัวฟ้า หนีศกฮ่อชาวพาเอาไพร่พลมาพึ่งพระเจ้าสุริยวงศ์ธรรมิก-
ราช พระอุปยุวราชพระราชโอรสของพระเจ้าสุริยวงศ์ ขอเอาเจ้านาง
จันทกุมารีเป็นชายา และมีพระโอรสด้วยกันสององค์ มีพระนามว่าเจ้า
กิงกิศราช และเจ้าอินทโธม (อินทโธม) ต่อมาพระอุปยุวราชไปเป็นชู้
กับภริยาท้าวโกมหาดเล็ก พระเจ้าสุริยวงศ์มีรับสั่งให้สำเร็จโทษเสีย

เจ้าอนทกมารมีโอรสองค์หนึ่งกับนางคำ มีพระนามว่า เจ้าองค์นกหรือ
หม่อมน้อย

พระเจ้าสุริยวงศ์ธรรมิกราชครองราชสมบัติอยู่ได้ ๕๘ ปี พระชนม์
๘๓ พรรษาใกล้สวรรคต

ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๒๒๕๔ พระยาเมืองจันทน์หรือพระยาเมืองแฉ่น
เฒ่าบดผู้ใหญ่เห็นเจ้ากิงกิศราช เจ้าอนทได้มียังเยาว์อยู่ จึงชิงเอาราช-
สมบัติได้เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์และยกเจ้านางด้มิ่งเป็นมเหสี

เจ้านันทราช^๑ โอรสเจ้าปู่ที่หนีไป อยู่ที่เมืองนครพนมได้เป็น
เจ้าเมืองนครพนม จึงเกณฑ์เอากองทัพเมืองนครพนมกับเกดยกดอมเอา
หัวเมืองชนกบเวียงจันทน์ได้หลายเมือง ยกชนมัตเมืองเวียงจันทน์ พระยา
จันทบุรีหรือพระยาเมืองจันทน์ผู้มียกกองทัพเจ้านันทราชไม่ได้ก็แตกกระจัด
กระจายหนีไป เจ้านันทราชจับได้พระยาจันทบุรีเอาไปประหารชีวิตเสีย
แล้วเจ้านันทราชก็ขึ้นด้วยราชสมบัติเป็นพระเจ้าदानชาว

เจ้าองค์หล่อหรือพระชยองค์เวียดโอรสเจ้าชมพูไปชอกกองทัพญวน
จากพระเจ้าเวียดนาม ยกดงมาตเมืองเวียงจันทน์ เจ้านันทราชก็เกณฑ์
พลทหารออกต่อรบเป็นด้ามารถ ตู้อกองทัพพระชยองค์เวียดไม่ได้ก็
แตกกระจัดกระจายหนีไป พระชยองค์เวียดจับได้เจ้านันทราช แล้วให้
ดำเร่โจทโทษเสีย พระชยองค์เวียดขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าदानชาว
ร่วมชาว ทรงพระนามว่า พระเจ้าชยเชษฐาธิราชที่ ๒

๑ พงสาวดารล้านช้างว่าเป็นเจ้าเมืองน่าน

ส่วนเจ้ากิงกิศราชกุมาร เจ้าอินทโธม พระราชนัดดาพระเจ้า
 ตรียวงศ์ธรรมิกราช กับเจ้าองคณก ดำรงพระองค์เกรงกลัวพระเจ้า
 ชยเชษฐาธิราชจึงมีความพยายามพาพระเจ้าปู่มาแต่ก่อน ก็พากันหนีไปเมือง
 แคว้นหว้าฟ้าดับสองบันนา เจ้ากิงกิศราช เจ้าองคณก เจ้าพักอาศัยอยู่
 เมืองตาเมืองพง เจ้าอินทโธมหนีไปอาศัยอยู่เมืองแผล (แพร์) พระเจ้า
 ชยเชษฐาธิราชที่ ๒ ให้ท้าวหนองบุตรเด่นทพนาบวชนไปอยู่รักษาเมือง
 หดวงพระบาง

เจ้ากิงกิศราชกับเจ้าองคณกเกิดยกด้อมไพร่ พดเมืองตาเมืองพงได้
 แล้ว ยกกองทัพลงมาเมืองหดวงพระบาง ท้าวหนองเห็นว่าจะสู้ไม่ได้ก็
 อัญเชิญพระบางหนั่งมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ ส้มณพราหมณาจารย์เด่นา
 พฤตมาอาศัยราชบุโรหิต จึงพร้อมกันอัญเชิญเจ้ากิงกิศราชชนครองราช-
 สัมบัตเป็นพระเจ้าด้านข้างร่วมชาวหดวงพระบาง ถวายพระนามว่า พระเจ้า
 ธรรมิกราชบรมบพิตร (ธรรมกิจด้านข้างร่วมชาวบรมบพิตร)

พระเจ้าชยเชษฐาธิราชที่ ๒ ไม่สามารถจะจัดการปราบปรามเจ้า
 กิงกิศราชได้เพราะไม่มีกำลังพอ เมืองด้านข้างจึงได้แยกเป็นสองราช-
 อาณาเขต คือเมืองด้านข้างเวียงจันทน์และเมืองด้านข้างหดวงพระบาง
 ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๕๕ (ค.ศ. ๑๗๑๒) เขมรอ่อนอำนาจลงไทยก็ด้านพากัน
 ไปอยู่ทนครจัมปาศักดิ์มาก

ราชอาณาจักรพระเจ้าด้านข้างร่วมชาวเวียงจันทน์หน้าของ (โงง)
 ฝ่ายตะวันตก กำหนดเอาปากน้ำเหืองเหนือเมืองเซียงคานหน้าของฝ่าย
 ตะวันออก กำหนดเอาปากน้ำมโตเมืองเซียงคานลงไปถึงเมืองแก่งตม

ราชอาณาเขตของพระเจ้าหลานชายกรมขุนหลวงพระบางนำของฝ่าย
 ตะวันออก กำหนดเอาปากน้ำมคอพรมแดนเมืองเวียงจันทน์ นำของฝ่าย
 ตะวันตก กำหนดเอาปากน้ำเหืองพรมแดนเมืองเวียงจันทน์ คอกนชนไป
 จนถึงผาบันไดไค้เมืองเชียงของ ฝ่ายซ้ายพรมแดนคือแขวงกรุงศรีอยุธยา
 กำหนดเอาภูเขามไ้ประตูตามคั่นอนด้ามชอยชนไป ฝ่ายขวาพรมแดนคือ
 แขวงพระเจ้าเวียดนาม กำหนดเอาคั่นด้านด้ามงานานาด้ามแคว หัวพัน
 ทงหกและดียบดองหน้าด่านเจ้าไทย (จุไทย)

(๑) เมืองล้านช้างเวียงจันทน์

ปีมะโรงจัตวา ค.ศ. ๒๒๕๕ เมื่อแยกเมืองล้านช้างออกเป็นสอง
ราชอาณาจักรเขตแดน พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ ได้เป็นกษัตริย์ครอง
เมืองล้านช้างเวียงจันทน์ต่อมา และพระองค์มีพระราชโอรสทรงพระนาม
ว่าเจ้าองค์ครอง ๑ ๆ มีพระโอรสทรงพระนามว่า เจ้าองค์บุญ^๒ หรือเจ้า
บุญดาร์

ปีมะเส็งเบญจศก ค.ศ. ๒๒๕๖ พระครูโพนเสม็ดพร้อมด้วยแดนท้าว
พระยา ได้ตั้งพระราชอาภิเสกเจ้าหน่อกษัตริย์พระอนุชาพร้อมพระชนกชนนี
กับพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ ขนเป็นกษัตริย์เอกราชครองนครกาละ-
จำบากนาคบุรีศรี ถวายพระนามว่า พระเจ้าด้ร้อยศรีรัตนมทรพททขางกูร
และเปลี่ยนนามนครหลวงใหม่ว่า นครจัมปาศักดินาคบุรีศรี

พระเจ้าด้ร้อยศรีรัตนมทร มีพระราชโอรส ๔ องค์ คือ เจ้าชัยกุมาร
เจ้าธรรมเทโว เจ้าสุริโย กับ เจ้าโพธิ์ดาร์ ซึ่งเกิดจากบิดาเจ้าเขมรแห่ง
เมืองบันทายเพชร

พระเจ้าด้ร้อยศรีรัตนมทรได้พระพุทธรูปศิลา^๒ พระแก้วผดึกจาก
พราหมณ์พราหมณ์เท็งมาประดิษฐานไว้ ณ นครจัมปาศักดินา พระองค์ถึงแก่
พิราลัย เมื่อปีมะเส็งนพศก ค.ศ. ๒๒๘๐ พระชนม์ ๕๐ พรรษา

๑ ตามข้อความพงศาวดารล้านช้างหน้าสุดท้ายของพระยาประกาศกิจกรจักร

๒ คุหน้า ๑๘ บรรทัด ๖

เจ้าชยกุมารพระราชโอรสชนครองราชสมบัติแทน เจ้าธรรมเทโว
พระอนุชาเป็นพระมหาอุปราช

ปีกัญจนพศก พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้าชยเชษฐาธิราชที่ ๒ พระเจ้า
ด้านช้างรมชาวเวียงจันทน์สวรรคต แล่นท้าวพระยาจึงพร้อมกันอัญเชิญ
เจ้าบุญดาร์พระราชนัดดาพระเจ้าชยเชษฐาธิราชที่ ๒ ชนครองราชสมบัติ
ทรงพระนามว่า พระเจ้าธรรมเทวงศ์

ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้าหัตถวงพระบางด้รียวงศ์ฯ ยก
กองทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์แต่ตีไม่ได้ เพราะพระม้ามายังช่วยเมืองเวียง-
จันทน์

พระเจ้าธรรมเทวงศ์มีพระราชโอรส คือ เจ้านันทเด่น เจ้าอินท-
วงศ์ เจ้าอินรุช เจ้าศีลสัง

พระวอ พระตา^๑ ไม่ถูกกับพระเจ้าด้านช้างจึงได้อพยพครอบครัว
ไปตั้งรียงเวียงชนทบ้านหนองบัวดากู พระเจ้าด้านช้างให้แล่นท้าวพระยา
ไปห้าม แต่พระวอไม่เชื่อฟัง พระเจ้าด้านช้างจึงให้กองทัพไปตีพระวอ
สู้รบกันอยู่ได้ประมาณ ๓ ปี พระวอจึงแต่งคนไปอ่อนน้อมต่อพระมาขอ
กำลังมาช่วย พระเจ้าองค์จริงได้แต่งให้มอญตะแ่งเป็นแม่ทัพคุมไพร่พลจะ
มาช่วยพระวอ พระเจ้าด้านช้างจึงให้แล่นท้าวพระยาคุมเครื่องบรรณาการ
ลงมาตีกองทัพพระมาทางเกิดยกด้อมพระมาเข้าเป็นพวกเดียว แล้ว
ยกกองทัพไปตีเวียงพระวอแตก พระวอกับท้าวกำมูเป็นบุตรแคะท้าวหน้า

๑ สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ซึ่งสืบสกุลจากพระวอ ว่าพระวอ
พระตาเป็นคน ๆ เดียวกัน ที่เรียกพระตาเพราะเป็นน้ำของแม่พระเจ้าธรรมเทวงศ์

ท้าวคำผง ท้าวพรหม พาครอบครัวอพยพหนีไปขอพึ่งพระเจ้าชยกุมาร
นครจัมปาศักดิ์ทศบาลเวียงคองทอง แขวงเมืองนครจัมปาศักดิ์

ปีระกาตรีศก พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้านานช้างแต่งให้อัครฮาด
(อัครราช) ยกกองทัพเข้าไปถึงแขวงนครจัมปาศักดิ์ พระเจ้าชยกุมาร
จึงได้แต่งให้พระยาพดเชียงดำคุมกองทัพขึ้นไปตามทันไว้ ในที่สุดพระ
เจ้านครจัมปาศักดิ์ขอโทษพระวอไว้ พระเจ้านานช้างก็ยอมยกให้ และ
ตั้งให้อัครฮาดยกกองทัพกลับ

พระวอไม่ถูกกับพระเจ้านครจัมปาศักดิ์ออก จึงพาครอบครัวอพยพ
หนีไปตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงที่ดอนมดแดง และให้ท้าวพระยาพดเชียงดำ
บรรณาการไปขอขนาบกรุงธนบุรี ซึ่งนับว่าไทยอด่านเริ่มเป็นอาณาจักร
เดียวกันกับไทยได้แต่บัดนี้ไป

ปีวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๑๕ พระเจ้านานช้างรู้ว่าพระวอไม่
ถูกกับพระเจ้านครจัมปาศักดิ์ จึงแต่งให้พระยาสุโขทัยไปตีพระวอ
พระวอสู้ไม่ได้จึงอพยพหนีขึ้นไปตั้งอยู่ตำบลเวียงคองทองตามเดิม แล้ว
แต่งคนให้ไปขอกำตังพระเจ้านครจัมปาศักดิ์ไปช่วย พระเจ้านครจัมปาศักดิ์
ก็หาช่วยไม่ กองทัพพระยาสุโขทัยยกตามขึ้นไปด้อมเวียงไว้อจับพระวอ
ได้ แล้วให้ฆ่าเสียที่ตำบลเวียงคองทอง ท้าวกำบุตรพระวอหนีไปได้
และมีหนังสือบอกไปให้เจ้าเมืองนครราชสีมาให้บอกเหตุการณ์ไปยังกรุง
ธนบุรี

ปีวอกฉิมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๒๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรง
ทราบประพาศเหตุเห็น จึงให้เจ้าพระยาจักรี (ด้วง) เป็นแม่ทัพยกกรมทัพ

กับกาดงเกณฑเมืองสุวรรณ และตั้งมะ กับเจ้าพระยาสุรศักดิ์หรือ
 เจ้าพระยาสุรศรี (บุญมา) เป็นแม่ทัพเรือเกณฑทหารเมืองเขมรค่อเรือรบ
 แล้วยกขึ้นไปตามดำแม่น้ำโขง ฝ่ายพระยาสุโขแม่ทัพกองทัพด้านข้าง
 ทราบว่า กองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไปมาก เห็นจะค้ำทานทวนไว้มิได้ยก
 ถอนกลับคืนไปยังเมืองด่านข้างเวียงจันทน์ ส่วนกองทัพกรุงธนบุรีทางต้อง
 ยกขึ้นไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์ พระเจ้าชยกุมารเห็นจะสู้มิได้จึงพา
 ครอบครัวอพยพหนีออกจากเมืองไปตั้งอยู่ทเกาะเกษชัย กองทัพกรุงธนบุรี
 ตามไปจับตัวพระเจ้านครจำปาศักดิ์ชยกุมารได้ แล้วยกไปตีเมือง
 นครพนมและบ้านหนองคายได้ แล้วยกไปล้อมเมืองเวียงจันทน์ไว้ กอง
 ทัพเมืองพระบางยกมาช่วยกองทัพกรุงธนบุรี พระเจ้าด่านข้างได้ต่อสู้
 กองทัพกรุงธนบุรีเป็นลำดับมา แต่ค้ำทานมิได้ก็พาพระราชวงศ์
 หนีไปทางเมืองคำเกิด กองทัพไทยเข้าเมืองได้แล้ว เมืองด่านข้าง
 จึงรวมเป็นอาณาเขตเดียว ทนกับไทยได้จนสิ้นเชิง แต่สมัยกรุงธนบุรีไป
 แม่ทัพไทยได้ตั้งให้พระยาสุโขเป็นผู้รั้งเมืองเวียงจันทน์ แล้วยกเชิญพระแก้ว
 มรกตพระบาง และกุมตัวเจ้านันทเด่นพระมหาอุปราชด่านข้าง พระราช
 โอรสธิดาพระราชวงศ์ ของพระเจ้าด่านข้าง และพระเจ้าชยกุมาร (เจ้าองค์
 หลวงนครจำปาศักดิ์) มาในกองทัพกลับมายังกรุงธนบุรี

๑ หลักศิลาจากพระเจ้าสุนทรภักดีแห่งเมืองล้านช้างชั้นกรุงสุโขทัย พงสาว
 ดารตรงเกล้าว่าชนสมเด็จพะเพทราชา เชื่อใจว่าทักเอาเช่นเดียวกับจีนที่ทักเอาประเทศไทย
 ว่าชนกรุงปักกิ่ง

เมื่อกองทัพไทยได้ยกไปแล้ว พระเจ้าธรรมเทวงศ์พระเจ้าदानชาวง
 กذبจากเมืองคำเกิดไปยังเมืองเวียงจันทน์จับพระยาสุโหมมาด้วย แล้วเข้า
 ตั้งอยู่ในเมืองดงเกา

สมเด็จพระบรมชนกนาถราชราช พระเจ้ากรุงธนบุรีให้พระเจ้า
 ชัยกमारกذبไปครองนครจำปาศักดิ์ตามเดิม และเสด็จเจ้านนทเด่นไปเป็น
 พระเจ้าदानชาวง^๑ พ.ศ. ๒๓๒๔ เมื่อขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์มหาพระเจ้า
 ธรรมเทวงศ์กทวงศ์

ปีชวดจตุศก พ.ศ. ๒๓๒๕ พระเจ้านนทเด่นลงมาเฝ้าสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าในงานพระบรมราชาภิเษก

ปีเถาะเบญจศก พ.ศ. ๒๓๒๖ พระเจ้านนทเด่นกذبขึ้นไปเมืองเวียง
 จันทน์ และขอพระบางขึ้นไปด้วย

ปีจอโทศก พ.ศ. ๒๓๓๓ พระเจ้าदानชาวงเวียงจันทน์บอกลงมา
 กรุงเทพฯ ว่า องดองเยอง องคิก องแอม แต่งให้องเจียงบา องเจียงเวียน
 แม่ทัพคุมญวนไปเซ็น ๓๐๐๐ คน กับกองทัพไทยเมืองพวน ๓๐๐๐ คน
 รวม ๖๐๐๐ คนยกมา พระเจ้าदानชาวงแต่งกองทัพไทยอ้อมออกไปรบ
 กับกองทัพญวน ตีกองทัพญวนที่เมืองพวนแตกกระจัดกระจายล้มตาย
 ได้ปืนเครื่องดำตราอาวุธเป็นอันมากและชะเด็ดด้วย

ปีกุญตรศก พ.ศ. ๒๓๓๔ พระเจ้าदानชาวงเวียงจันทน์ให้ชาห์ดวง
 ถ้อคู่ภอกษรลงมาให้สมุหนายกที่กรุงเทพฯ มหานครว่า พระเจ้ามหา
 อนุวงศ์ขงศ์รัตคนาคนหุคอุดมรัตนบุรีมัย พรหมจักรพรรดิมหานคร

๑ พระราชวิจารณ์ว่า

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าให้ไปครองเมืองเวียงจันทน์

ราชานานช้างร่มขาวหอดวงพระบางคิดการกบฏไปเข้าด้วยพระมา ด้มเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้า ทรงทราบในหนังสือ บอกเวียงจันทน์ ถัดส่งสมุหนายกใหม่ ด้ภ
 ด้ภษรตอขบชนไป ให้พระเจ้าตานช้างยกกองทัพไปตีเมืองหอดวงพระบาง
 ให้แตกฉาน จับตัวพระเจ้าตานช้างร่มขาวหอดวงพระบางจำตั้งตั้งมากอง
 เทพ ๆ พระเจ้าตานช้างร่มขาวเวียงจันทน์ได้ทราบคำตั้งตั้งนั้น จึงเกณฑ์
 กองทัพใหญ่ทางเวียงจันทน์ไปตีเมืองหอดวงพระบาง ฝ่ายพระเจ้า
 ตานช้างหอดวงพระบางเป็นอริกับพระเจ้าตานช้างเวียงจันทน์มาแต่ก่อน ก็
 แต่งกองทัพยกออกมาต่อรบ ได้รบกันเป็นด้ามารถ พระมหาอุปราชเวียง
 จันทน์ของบ้นชาวเมืองหอดวงพระบางถึงแก่พิราลัยในรบ พระเจ้าตานช้าง
 เวียงจันทน์ขับพลทหารเข้ามายืนปัดนเอาเมืองหอดวงพระบางประมาณ ๓๕
 วันยกปัดนเอาเมืองได้ ได้ฆ่าฟันชาวเมืองล้มตายเป็นอันมาก จับได้ตัว
 พระเจ้า ตานช้าง หอดวง พระบาง และพระโอรส พระธิดา พระสนม และ พระ
 วงศ์านุวงศ์ได้ทั้งสิ้น พระเจ้าตานช้างเวียงจันทน์ตั้งให้เจ้าพระเจ้านาน
 ช้างหอดวงพระบางไว้แล้ว ตั้งพระยาเมืองแสนขุนนางผู้ใหญ่ เมืองหอดวง
 พระบางซึ่งเข้ามาขอมต์ความภักคณน ให้เป็นพระยาหอดวงพระบางอยู่ริมเมือง
 เล็กกองทัพกดขี่ไปยังเมืองเวียงจันทน์ และบอกขอราชการให้ขุนนางและ
 ไพร่คุมตัวพระเจ้าตานช้างหอดวงพระบางส่งตั้งไปกรุงเทพฯ ด้มเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าตั้งให้เจ้าคุณพระเจ้านานช้างหอดวงพระบาง ครั้นภายหลังให้
 พระเจ้าตานช้างหอดวงพระบางพ้นโทษ พาด่มครพรรคพวกชนไปครองเมือง
 หอดวงพระบางตั้งเก่า

พระเจ้านนทเดนม์พระโอรส พระธิดา คือ เจ้าจันทรเทพ (เจ้า
จันทรประทีป) เจ้าชาติ เจ้านางทองดุก

ปีชวดฉก พ.ศ. ๒๓๓๗ พระเจ้านนนทเดนม์ถูกกล่าวหาว่าคบคิด
กนกับพระบรมราชาเจ้าเมืองนครพนมจะแข็งเมืองไม่ยอมชนกับกรุงเทพ ฯ
พระเจ้านนนทเดนม์และพระบรมราชาลงไปสู่ความที่กรุงเทพ ฯ พระเจ้า
นนทเดนม์แพคตถูกถอดจากตำแหน่งเจ้าประเทศราช

ปีเถาะฉก พ.ศ. ๒๓๓๘ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าให้เจ้า
อินทรวงศ์ พระอนุชาพระเจ้านนนทเดนม์ขึ้นไปครองเมืองด่านข้างเวียงจันทน์
คือไป พระนามว่าพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ และไปเมือง
เวียงจันทน์กับพระยาอนุชิตราชา

ปีชวดฉก พ.ศ. ๒๓๔๗ พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ พระเจ้า
ด่านข้างเวียงจันทน์ถึงแก่พรตาย ณ เดือนสาม ชน ๘ ค่ำ ครองเมือง
ด่านข้างเวียงจันทน์ได้ ๓๐ ปี

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าคงให้เจ้าอนุตรพระอนุชาพระเจ้าอินทรวงศ์
ครองเมืองด่านข้างเวียงจันทน์ มีพระนามว่าพระเจ้านนทรราช

เมืองด่านข้างเวียงจันทน์มีหัวเมืองชนใหญ่ย่อย ๘๘ หัวเมือง

ปีเถาะเอกฉก พ.ศ. ๒๓๖๒ เจ้าราชบุตร (โย) เมืองเวียงจันทน์
จับนายดำเกียดโงงทพาพวักยกไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์ได้ แต่สมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้า เห็นว่าเจ้านครจำปาศักดิ์ (พรหมน้อย) อ่อนแอ ถึง

จะให้กัณฑ์ไปครองเมืองออกก็จะรักษาบ้านเมืองไว้ไม่ได้ จึงตั้งเจ้าราชบุตร
(โย) เมืองเวียงจันทน์เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์แทน

ปัจจุบันนี้ พ.ศ. ๒๓๖๘ พระเจ้าอนุตรทศราชพระเจ้าล้านช้างร่ม
ขาวเวียงจันทน์ (ซึ่งไทยใต้มักเรียกสั้น ๆ ว่า "เจ้านอน" บาง "เจ้า
อนวงศ์" บาง) เห็นว่าเมืองล้านช้างเคยเป็นประเทศเอกราชในแดนไทย
ล้านช้างมาช้านาน แต่ได้มาเดี่ยที่แก่งกองทัพของกรุงธนบุรี เมืองล้านช้าง
เวียงจันทน์จึงได้ตกไปเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ ทงยังได้เดี่ยพระแก้ว
มรกตซึ่งเป็นศรีพระนัครไปด้วย จึงได้ตกลงใจจะทำสงครามกับชาติและยก
กองทัพลงไปตีกรุงเทพฯ ถ้าตีได้ก็จะได้อัญเชิญพระแก้วมรกตกลับไปประ-
ดิษฐานไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ตามเดิม โดยเหตุฉนั้น จึงตั้งให้พระมหา
อุปราช (คิด้สะ) ไปเกลี้ยกล่อมเมืองกาฬดิษฐ์ เมืองร้อยเอ็ด เมือง
สุวรรณภูมิ เมืองชนบท เมืองขอนแก่น ชนชนแก่งกรุงเทพฯ ฯ มีเจ้าเมือง
กาฬดิษฐ์คนเดียวไม่ยอมเข้าด้วย พระมหาอุปราชจับตัวได้ให้ฆ่าเดี่ย แล้ว
คือนครวชนไปเมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าอนุตรทศราช ตั้งให้เจ้านครจำปา
ศักดิ์ (โย) คือนครวเมืองเขมราฐฏูร์ เมืองอุบล เมืองศรีสะเกษ
เมืองเดชอุดม เมืองยโสธร ชนมาเมืองเวียงจันทน์ แล้วให้ยกกองทัพ
ไปพร้อมกันที่เมืองนครราชสีมา

เจ้าราชวงศ์ (เง่า) ยกกองทัพล้านช้างเวียงจันทน์ลงมาถึงเมือง
สระบุรี และกวาดคือนครวชนไปเมืองเวียงจันทน์ ครวในเมืองสระบุรี
มีครวชาวไทยล้านช้างหมั้นครวเค็ช มีครวไทยใต้เพียงสิบครว ครวจันยัดสิบ

คราวเท่านั้น ครั้นแล้วก็ถอยทัพขึ้นไปเมืองนครราชสีมา เฝ้าเมืองนคร
 ราชสีมาด้วย พระเจ้าอนุรักษราช ให้เจ้าราชวงศ์ขึ้นไปยึดเมืองหัดมคักค
 กองทัพใหญ่ยกขึ้นไปถึงเมืองภูเขียว คองค้ายอยู่ที่หนองบัวดากุ ค่าย ๑
 ให้พระยานรินทรรักษาค่ายกับพลด้ามพัน แล้วให้คองค้ายอยู่ที่ของเขา
 ดාරค้าย ๑ ซึ่งเส้นทาง ๒ แยก ให้พระยาสุโขและชานนทรรักษาค่ายม
 พลด้อมหมื่น และพระเจ้าอนุรักษราชคองค้ายใหญ่อยู่บนเขาดาร์ พระ
 ยาเซียงดำคองค้ายอยู่ที่ดนมค้าย ๑ ให้กองค้ายคองค้ายอยู่ที่องงวแตกค้าย ๑
 พระมหาอุปราชคองค้ายอยู่ที่เมืองสุวรรณภูมิ

ดมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ให้พระยาราชสุภาวดียกทัพไปทางเมือง
 สุวรรณภูมิ คักองทัพเจ้าโอง พระนคดาพระเจ้าอนุรักษราชที่เมืองพมาย
 แดก พระยาราชสุภาวดียกไปคักค้ายเวียงคุกที่เมืองยโสธร อุปฮาดราชวงศ์
 เมืองยโสธรสู้รบแข็งแรง แต่ภายหลังพระยาราชสุภาวดีคักค้ายเวียงคุกแดก
 และจับครอบครัวอุปฮาดราชวงศ์มาด้วย ๑๐๐ คนเศษ

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดช แม่ทัพใหญ่ไทยใต้ ให้
 ทัพพระเจ้าแผ่นดินยากร พระยาตากโหมราชเสนาพระยาพิชัยบุรินทร์รา
 พระยาณรงควิชย กองเจ้าพระยามหาโยธา ทง ๕ ทัพ กับทัพหม่อมเจ้า
 ชุนเณร คุมคนโทษเป็นกองโจร รวมเป็นคน ๘,๕๐๐ คน ยกตั้งวงหน้า
 ขึ้นไปคักค้ายหนองบัวดากุก่อน แล้วทัพเหต่านนคยกตามไปเป็นดำดับกัน
 ขึ้นไปทางบ้านด้ามดมอ

ครั้นวันเสาร์ที่ ๕ พฤษภาคม ทัพหลวงไทยใต้ยกออกจากเมือง

นครราชสีมาขนไปตงยูนานาเงิน ทพหญาเจ้าศคายหนองบัวดาญุ พระยา
 นรินทรแม่ทพไทยตานข้างใต้รบทพไทยใต้เป็นสำมารถ แต่มีกาดัง
 น้อย กองทพไทยใต้จิงตไตคายหนองบัวดาญุ จับพระยานรินทรใต้ แต่
 พระยานรินทรไม่ยอมล่ความภกคควย แม่ทพหดวงจิงล่ให้ฆาเดี่ย ข้าง
 ทพไทยใต้เดี่ยพระยาเกยรติ ล่จนพลทหารตามเท่าใดไม่ปรากฏ

กองทพเจ้าพระยาอภยภุชร์ มคน ๕,๐๐๐ ขนไปเมืองหตมค้กคททาง
 เมืองเพชรบูรณ์ กองทพพระยาวิชัย พระยาไกรโกศา มีคน ๓,๐๐๐
 ขนไปเมืองหตมค้กคททางเมืองพิษณุโลก เมืองนครไทย พอไปถึง
 พรอมกนทเขาตคกองทพเจ้าราชวงศ์แตก เจ้าราชวงศ์พาพระสุริยวงศา
 เจ้าเมืองหตมค้กคไปควย

พระเจ้าอนรรททราช ล่ให้พระยาสุโกและชานนทรักษาคายใต้
 แดวกรบขนไปเมืองเวียงจันทน์ พระยาสุโกและชานนทแจ่งว่า กองทพ
 ไทยใต้ศคายหนองบัวดาญุแตก มาตงอยุททงด้มบ้อย กิมหนังสือไปถึง
 พระยาเซียงล่และกองค้ำให้ยกมาล่มทบทคายด้มบ้อย พระยาสุโกนัด
 กองทพพรอมกนแเดว กยกมาด้อมค้ายด้มบ้อยไวทง ๓ ทพ กองทพ
 ไทยใต้ถูกล่ด้อมค้ออาหาร ๗ วัน เกือบจะเดี่ยทอยุแเดว พอกองทพ
 กรมหมนนเรศร์โยชขนไปท่น มีคนคคคตามไปล่ก ๓๐๐ คน แจ่งว่ากอง
 ทพไทยตานข้างด้อมทพพระยาจำแค้นขากร พระยาถัดาโหมราชเด้นา
 แดะกองรามัญ เข้าไวแน่นหนากมิได้ร่อเร้งทหารเขาโจมตี จิงถูกกองทพ
 ไทยตานข้างเขาตอมไวออก กรมหมนเด้นบรวิภษ คุมกองทพขนไปท่น
 กชวยกนตคกองทพตานข้าง แยกกรมหมนนเรศร์โยชออกจากทด้อมใต้

ฝ่ายทัพไทยได้อยู่ในค่ายล้อมบ่อกกคหกอออกมาประจบกัน กองทัพไทย
 ด้านข้างถูกคชนาบคุมกันเข้าไม้คคกแตกพ่ายไป กองทัพไทยได้ชนไป
 ตามช่องเขาดำรข้ามเขาไปได้ ไปตั้งค่ายอยู่ที่พนพราว กรมหมื่นนเรศวร
 และกรมหมื่นเด่น ข้ามแม่น้ำโขงไปตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ เก็บได้
 ทรัพย์ดังของไวได้มาก

เมื่อกองทัพหลวงไทยได้ชนไปถึงพนพราว แม่ทัพใหญ่ไทยได้
 สั่งให้เผาเมืองเวียงจันทน์ แล้วเกณฑ์ไพร่ให้รออิฐกำแพงเมืองเดี่ยว

ฝ่ายทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง
 พดล่องหมื่นไปถึงพนพราวพร้อมกัน

กองทัพไทยได้ได้สร้างพระเจดีย์ไว้ที่พนพราว และเอาพระเสวริม
 บรรจไว้ด้วย ได้เชิญพระแทกคำดงไปกรุงเทพฯ ฯ

พระเจ้าอนรรทราชา ได้พาพระโอรสธิดาและวงศ์านวงศ์ดองนำไป
 ชนทเมืองมหาชัยกองแก้วเดินบกไปอาศัยอยู่เมืองดำน้า (แ่งอาน)

พระยาเซียงด้ายคงแข็งอยู่ที่บ้านโพนเซียงหวัง แม่ทัพใหญ่ไทย
 ได้จึงสั่งให้พระยาไกรโกศายกทัพไปตีพระยาเซียงด้า แต่พระยาไกรโกศ
 ด้ไม่ตีแตกหนีมา จึงสั่งให้พระยาเพชรพิไชย พระยาเกษตร พระยา
 อษฎาเรืองเดช ยกทัพไปตีพระยาเซียงด้า กองทัพหน้าตีทัพพระยาเซียงด้า
 ถอย กองทัพก็ตามพระยาเซียงด้าไป กองคำตั้งอยู่เมืองเพงยกมาช่วย
 พระยาเซียงด้า ตัดหลังทัพพระยาเพชรพิไชยเข้าไป พวกกองทัพพระยา-
 เพชรพิไชยไม่รู้ตัวจวนจะเดี่ยท พระยาอินทรเดชะถูกปืนตาย พระยากำแพง-

พระยาราชสุภาวดีไม่ตอบหนังสือ รัชชกกองทัพมาเมืองเวียง-
จันทน์เพื่อให้ทบกองทัพหลวงก่อนกดบกรุงเทพฯ

แม่ทัพใหญ่ไทยโตโตมีหนังสือบอกเรื่องเวียงจันทน์เป็นกบฏต่อไทย
โตโตไปถึงองเดโบ ใจความว่า “พระเจ้าอนุรุทธราชหนีเข้าไปในแดนญวน
จะให้กองทัพเข้าไปติดตามก็เห็นแก่ทางพระราชไมตรีอยู่ จึงบอกออกมา
ให้องเดโบรู้ เพื่อแจ้งให้พระเจ้าเวียงจันทน์ทราบด้วย”

พระยาราชสุภาวดี (ตั้งหี ตั้งหน่น) โตโตเดอนยศเป็นเจ้าพระยา
ราชสุภาวดีว่าทูลมุนหายก เมอจคการบานเมืองเวียงจันทน์เรยบรอย
และกวาดครัวโตมากเดว กแบ่งเวให้ยู่เมืองเวียงจันทน์พอส้มควร
ให้พระยาเวียงจันทน์อยุรักษาเมืองเวียงจันทน์ค่อไป เหดอนนตั้งตงไป
กรุงเทพฯ และอญเชญพระบาง และพาควพระมหาอุปราชเวียงจันทน์
ตงไปกรุงเทพฯ ด้วย เมอเดือน ๓ ปีกุญนพคก พ.ศ. ๒๓๗๐

ในเดือน ๗ ปีชวดส้มฤทธิคก พ.ศ. ๒๓๗๑ เจ้าพระยาราชสุภาวดี
ขนไปเมืองเวียงจันทน์ เมอขนไปถึงเมืองญเชยวรวบรวมดะเบียงอาหาร
ผู้คนโตพรอมกัน กยกขนไปถึงหนองบัวดุมภู^๑ จึงแต่งให้พระยาราช
รองเมือง พระยาพิชัยสงคราม พระยาทุกขราชฎี เมืองนครราชดีมา
หลวงดูเรนทรวิชิตคุมไพร่ ๕๐๐ คน ยกขนไปตงอยุทค้ายพนพร้าว

พระยาราชรองเมือง แบ่งคนให้พระยาพิชัยสงคราม พระยา
ทุกขราชฎี หลวงดูเรนทรวิชิต นายไพร่ ๓๐๐ คน ข้ามไปพังราชการ
ณ เมืองเวียงจันทน์

๑ เดียวนี้เรียกว่า หนองบัวดำ

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๓ เจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์
 มหณรงค์มมาถงพระยาเมืองจันทน์ พระยาเมืองซ้าย ว่าพระเจ้าเวียดนาม
 ให้ญวนพาพระเจ้าอนรุทธราชและเจ้าราชวงศ์มาตั้ง ณ เมืองเวียงจันทน์
 มาถงทาชามซาง ยงทางอก ๔ คนจะมาถงเมืองเวียงจันทน์ พระยาเมือง
 จันทน์ พระยาเมืองซ้าย จึงแจ้งความกับพระยาพชัยสงคราม พระยา
 พชัยสงคราม จึงส่งคนหนังสือไปให้พระยารองเมือง ๆ จึงส่งหนังสือไป
 ถงเจ้าพระยาราชสุภาวดี ๆ ได้ทราบดังนั้น กรบยกกองทัพขึ้นไปแคว้น

พฤษศบศท ๓๓ กรกฎาคม พระเจ้าอนรุทธราช เจ้าราชวงศ์ ถยกมาถง
 เมืองเวียงจันทน์ มคนมาถงยประมาณพันเศษ มีญวนประมาณ ๘๐ คน
 ตั้งอยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าอนรุทธราชกับเจ้าราชวงศ์ ได้ไปพบ
 กับพระยาพชัยสงคราม พระยาทุกขราชฎี และหุดวงสุเรนทรวิชิต แล้ว
 กตบไปอยู่วัดพระแก้ว

วันเสาร์ที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๓ เวลาบ่าย ๓ โมง เจ้าพระยา
 ราษสุภาวดีขึ้นไปถงค่ายพันพร้าว พอเวลาบ่าย ๔ โมง พระเจ้าอนรุทธ
 ราชยกคนเขาดอม พระยาพิชัยสงคราม พระยาทุกขราชฎี หุดวง
 สุเรนทรวิชิต และฆ่าเดียดัน คงเหลือแต่หมนรรักษานาเวศกับไพร่ประมาณ
 สิบห้าคนขามนาหนไปได้

เจ้าพระยาราชสุภาวดีอยู่ที่ค่ายพันพร้าว ดำหนไปยงเมืองยโสธร
 พระยาเซียงดำเป็นผู้นำทางลัดป่าไป
 พระเจ้าอนรุทธราชให้คนไปรื้อพระเจดีย์ที่ค่ายพันพร้าวเดี่ย และ

เชิญพระเสด็จไปไว้เมืองเวียงจันทน์ดังเก่า เจ้าวรชวงศ์ได้ยกกองทัพตาม
 คทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี ไต่ทบกนเขาตบกวาน ณ วันเสาร์ที่ ๘ ตุลาคม
 ได้สู้รบกันถึงคะดุมบอน เจ้าวรชวงศ์เอาหอกแทงเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 ตมลงแล้วจะเอาพนซาออก หลวงพิพชนองชายเข้าไปแก้เจ้าวรชวงศ์พน
 หลวงพิพชตาย พอทนายเจ้าพระยาราชสุภาวดียงบันไปถูกเข้าเจ้าวรชวงศ์
 ตมลง พวกบ่าวภักเจ้าใจวานายตาย เขายกเอานายชนแคว้นหนีไป

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีคิดว่าดูแผลเห็นว่าไม่ทะลุภายใน ตกแต่ง
 แผลแล้วยกทหารตามคชนไปจนถึงเมืองเวียงจันทน์ จับได้โอรสและ
 ธิดาวงศ์านุวงศ์ของพระเจ้าอนรรุทราชไว้ที่บ้านไม้

ครั้น ณ วันศุกร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๓ เจ้าน้อยเมืองพวน
 แจ้งความแก่เจ้าพระยาราชสุภาวดีที่เมืองเวียงจันทน์ว่า ได้แต่งกองทัพ
 ออกลาดตระเวนด้านทางถึงกนทุกตำบล ถ้าพระเจ้าอนรรุทราชหนีไปจะ
 จับได้มามีให้หนีไป แต่ค้อมาออกหน้อยหนึ่งเจ้าน้อยเมืองพวนให้พระยา
 นามโคตรและพระยาอุทุม มาบอกเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่า พบพระเจ้า
 อนรรุทราชและครอบครัวทหาไฮเซิงเขาไก่ ให้คน ๕๐ คนคุมไว้ ขอให้
 แต่งคนขึ้นไปจับเจ้าพระยาราชสุภาวดีได้ตั้งพระยาอินทรเดชะ พระสุพัน
 เชียงสา เมืองกตาง คุมไพร่ ๓๐๐ คนไป เมื่อไปถึงหาดเด็ดยพบพระดัมเด
 และหนานขัตติยะเมืองน่าน ท้าวมหาพรหมเมืองหลวงพระบาง จับพระ
 เจ้าอนรรุทราชและพระโอรสธิดาและชายมาได้ นายด่านเมืองพวนเป็น
 ผู้นำจับ ภายหลังก็คุมตัวส่งกรุงเทพฯ

เมืองด่านช้างเวียงจันทน์ ไม่สามารถจะดำรงประเทศเป็นเอกราช
 ได้ ต้องมารวมกับประเทศไทยได้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๑ แต่ด้วย
 อาณาเขตทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ได้ตกเป็นประเทศราชของฝรั่งเศส
 ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ในเวदानฝรั่งเศสรวบรวมอาณาเขตเมืองด่านช้าง
 เวียงจันทน์ และหัดวงพระบางขึ้นเป็นแคว้นหนึ่งของประเทศอินโดจีน
 เรียกว่าแคว้นลาว มณฑลเวียงจันทน์ปกครอง เรียกว่าเรตต์ตั้งดีเปรีเอตง
 ทว่าการอพยพเมืองเวียงจันทน์

(๒) เมืองล้านช้างหลวงพระบาง

พระเจ้าธรรมิกราชชนทรงราชย์บีมะโรงจัตวาศก พ.ศ. ๒๒๕๔ มี
พระราชธิดา ๓ องค์ มีพระนามว่า เจ้านางแทนลาว เกิดจากหม่อมทน
เจ้านางแทนคำ เกิดจากหม่อมขิง (ขิง) เจ้านางอิศรารายคำ เกิดจาก
หม่อมมะดี

เจ้าอินทโถม เจ้าองค์นกและเจ้าองค์เอก ต้องสู้รบกับคิดการกบฏ
แต่แพกกองทัพพระเจ้าธรรมิกราช เจ้าอินทโถมหนีไปอยู่เมืองสออด พระ
เจ้าธรรมิกราชครองราชสมบัติอยู่ ๑๒ ปีถึงสวรรคต

บีมะโรงเบญจศก พ.ศ. ๒๒๖๕ เด่นาพฤตามาตย์ราชปโรหิต
พร้อมกันอัญเชิญเจ้าองค์นก โอรสเจ้าอินทกุมารเมืองแควนหนัพพาน
ครองราชสมบัติ ถวายพระนามว่า สัมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชคิยดิริย พระ
ราชวงศ์ราชจักรพรรดิภูมิินทร์ นรินทรราชปตย์ราชศกตบรมธรรมิกราช
บรมบพิตร สัมเด็จพระเจ้าสถิตยอยู่เหนือเกล้า ๆ ในอุดมวงศ์ขงศรี
รัตนาคณหุตรคณบุริมหานครราชธานีล้านช้างรวมชาวหลวงพระบาง มี
พระราชโอรส ๑๐ องค์ คือ เจ้าสุวรรณ เจ้าแก้ว เจ้าฟู เจ้าชาย
ใหญ่ เจ้าพรหม เจ้าชายน้อย เจ้าอินชา เจ้าไชยน้อย เจ้าสาร
เจ้าอินชาน้อย

เจ้าอินทโถมคิดเกิดยกด้อมเอาไพร่พดในเมืองแผล (แพร์) เมืองดำ
เมืองพงไคพร้อมมือแผล ยกกองทัพลงมาตั้งอยู่เมืองงอยในน้ำอู พระเจ้า

ด้านข้างทราบว่าเจ้าอินทโธมยกกองทัพลงมาตั้งมั่น จึงปรึกษาเสนาบดี
 ทงปวง และเห็นว่าถาวรบกนชนไพร่บ้านพดเมืองจะพากันล้มตายมาก และ
 ออกอย่างหนึ่งก็จะขาดญาติพี่น้องกันด้วย จึงนิมนต์พระราชาคณะผู้ใหญ่
 ทงปวงชนไปอัญเชิญเจ้าอินทโธมลงมาเจรจากัน เจ้าอินทโธมก็ลงมา
 ครนถเมืองหลวงพระบาง พระเจาดานช้างกับเจ้าอินทโธมพร้อมกันเข้า
 ไปสำบานทำสัตย์จะไม่ทำร้ายกัน ในพระอุโบสถวัดวิสุทธนพราชรัทธาราม
 ให้แก่กันต่อหน้า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ปีฉลูจตุศก พ.ศ. ๒๒๗๔ พระยาเมืองซ้ายคนหนึ่งคบคิดกันจะ
 ให้เจ้าอินทโธมเป็นกษัตริย์ เมื่อพระเจาดานช้างหลวงพระบางออกไป
 ประพาสป่า คือนกเขาที่นานก แขวงบ้านเมืองไทย พระยาเมืองซ้ายพา
 พรรคพวกปิดประตูเมืองเสีย แล้วอัญเชิญเจ้าอินทโธมขึ้นครองราชสมบัติ
 เป็นพระเจาดานช้าง พระเจาดานช้างองค์นครองราชสมบัติอยู่ได้ ๓๐ ปี

พระเจาดานช้างองค์นครองพามหาดเล็กกตบมาเห็นประตูเมืองปิดกั้น
 ไปอยู่วัดภูเหมือด และบวชทวดเมืองเหตอกแล้วไปเมืองเชียงใหม่ ไป
 อยู่ทวดบุปผาราม ภายหลังได้ช่วยพวกพะม่ามอญรบชนะระเทพสิงห์ และ
 ได้เมืองเชียงใหม่ ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ทรงพระนามว่า
 พระเจ้าองค์คำ ได้ตั้งกองทัพเมืองน่านและพะม่าแตก มีพระโอรสกับนาง
 ยวง (ยอง) เมืองเชียงใหม่ ๓ องค์ มีพระนามว่า เจ้าจันทน์ เจ้าวงศ์
 เจ้ายศ กับมีพระโอรส ๗ องค์ ที่ตามไปด้วยจากเมืองดานช้าง คือ เจ้า

ผู้วรรณ เจ้าแก้ว เจ้าฟู เจ้าชายใหญ่ เจ้าพรหม เจ้าชายน้อย
เจ้าอินทรา

เมื่อพระเจ้าด้านข้างอินทโล่มครองราชสมบัติอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง
๑๓ ปี เจ้าชายน้อย เจ้าดาร์ และเจ้าอินทรา พระโอรสพระเจ้าองค์นก
กับพระยาเซียงไค ทำอินทริ นางาทิดผู้วรรณ คบคิดกันเป็นกบฏ ชุมน
คนไว้ ๘๐๐ คน บ่าวพระยาเซียงไค นำความทันทันไปบอกเสนาบดี ทูล
พระเจ้าด้านข้างหลวงพระบาง ๆ เกณฑ์คนออกจับพวกกบฏ ได้สู้รบกัน
เป็นด้ามารก พวกกบฏสู้ไม่ได้แตกหนีไป จับได้เจ้าอินทรา เจ้าดาร์
และพระยาเซียงไค จึงให้เอาตัวไปดำเรือโทษและฆ่าเสีย

พระเจ้าด้านข้างหลวงพระบางมีพระโอรส ๘ องค์ มีพระนามว่า
เจ้าไชติ कुमार เจ้าอนุรททกุมาร เจ้านาคกุมาร เจ้านารทกุมาร
เจ้าเชษฐวงไค เจ้าองค์เอก เจ้าสุริยวงศ์ เจ้าสุรวงศ์ เจ้า
อินทรวงศ์กุมาร มีพระราชธิดา ๖ องค์ คือ เจ้านางแก้วรัตนพิมพา
เจ้านางศรีคำทอง เจ้านางสุชาดา เจ้านางสุธรรมา เจ้านางสุนันทา
เจ้านางแว่นแก้วด้ามณี พระเจ้าด้านข้างอินทโล่มอยู่ในราชสมบัติ ๒๖ ปี
ถึงสวรรคต

ปีขลุ่ยชู้ศก พ.ศ. ๒๒๘๘ พระเจ้าเวียดนามแต่งให้องเจียวเทยม-
ตาเทยมเจด เป็นแม่ทัพคุมพลทหารญวนยกลงมาตีเมืองด้านข้างหลวง
พระบาง เสนาพญามาคยพร้อมกันตั้งค่ายให้เจ้าอินทรวงศ์กุมารยก
พลทหารออกต่อรบทัพญวน และตีทัพญวนแตก เสนาพญามาคยและ

สมณพราหมณาจารย์พร้อมกันอัญเชิญเจ้าอินทรวงศ์กุมาร
 ราชสมบัติเป็นพระเจ้าด้านข้างหดวงพระบาง ครองราชสมบัติอยู่ได้
 เดือน ก็ถวายราชสมบัติแก่เจ้าโชติกกุมารพระเชษฐาองค์ใหญ่ เจ้า
 โชติกกุมารจึงขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าด้านข้าง ตั้งเจ้าอนุรุทธเป็น
 พระมหาอุปราช

พระเจ้าองวะแต่งให้ไปน่านขอเป็นแม่ทัพคุมพระม้ามืดเมืองด้านข้าง
 หดวงพระบาง ได้สู้รบกันเป็นด้ามารถ ภายหลังปัดเอาเมืองได้ จับได้
 เจ้าสุริยวงศ์กับไพร่ประมาณดีห้าร้อยคน เอาขึ้นไปถวายพระเจ้าองวะ
 แต่พระเจ้าด้านข้างหดวงพระบางหนีไปได้ ครั้นพระม้ายกทัพกลับไปแล้ว
 พระเจ้าด้านข้าง ก็กวาด ต้อน เอาไพร่พล กลับเข้าไป ตั้งอยู่ใน เมือง หดวง
 พระบางตามเดิม

ปีมะแมเบญจศก พ.ศ. ๒๓๐๒ พระเจ้าองวะไซให้เจ้าสุริยวงศ์
 พระอนุชาพระเจ้าด้านข้างหดวงพระบางที่พระม้าจับไปได้ เป็นแม่ทัพคุม
 พระม้าไปตีเมืองดำเมืองแมน เจ้าสุริยวงศ์จึงพาเอาไพร่พลเมืองหดวง
 พระบางหักออกจากทัพพระม้าหนีลงมาตั้งอยู่ที่เมืองแกลง

ปีจออัฐศก พ.ศ. ๒๓๐๕ เจ้าสุริยวงศ์ขอเข้ามาอยู่ที่เมืองหดวง
 พระบาง พระเจ้าโชติกกุมารไม่ยอมให้มา เจ้าสุริยวงศ์จึงเกณฑ์กอง
 ทัพตามหัวเมืองใต้พร้อมมือ ครั้นถึงเมืองหดวงพระบาง เวลาดึกก็เข้า
 ปัดเอาเมืองได้ พระเจ้าโชติกกุมารกับพระมหาอุปราชอพยพกวาดเอา
 เจ้านายบุตรหลานหนีลงไปอยู่บ้านน้ำรุง (น้ำฮุง) ภายหลังคนดีกันแล้ว

พระเจ้าโชติกกุมารได้มอบราชสมบัติให้แก่เจ้าสุริยวงศ์ พระเจ้าโชติ
กุมารอยู่ในราชสมบัติ ๑๔ ปี

ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้าสุริยวงศ์เข้าใจว่าเมืองเวียง
จันทน์ดอบมีหนังสือไปชอกกองทัพพะมามาตีเมืองหลวงพระบางเมื่อ พ.ศ.
๒๓๐๖ จึงเกณฑ์พลหาพญากองไปตีเมืองเวียงจันทน์ เขาดอมกาแพง
เมืองไว้ พระเจ้าธรรมเทวงศ์เกณฑ์ทหารออกต่อรบเป็นด้ามารถ กอง
ทัพเมืองหลวงพระบางดอมเมืองอยู่ได้สามเดือน พระเจ้าธรรมเทวงศ์
จึงมีศุภอักษรให้เสนาบดีไปชอกกองทัพพะมามาช่วย พระเจ้านังระให้
ซีกซึ่งไปคุมพลทหารสองพันเป็นกองหน้า ให้ไปสู้พดาเป็นแม่ทัพคุมพล
ด้ามพนมมาตีเมืองหลวงพระบาง พระเจ้าสุริยวงศ์ทราบว่าจะมายกมา
จึงถอยทัพไปรับพะมารบอยู่ได้ ๑๕ วัน พะมาบด้นเอาเมืองได้ พระเจ้า
สุริยวงศ์คองยอมขนแก่เมืององวะ แล้วพะมากเด็กที่พกดับไป

ปีมะเมียฉศก พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งราช
ดำเนินเครื่องราชบรรณาการ และราชทูตไป ขอให้พระเจ้าล้านช้าง หลวง
พระบางเป็นไมตรีคอกัน เมืองล้านช้างหลวงพระบางกรบเป็นไมตรีกับ
กรุงธนบุรี

ปีวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๑๘ พระเจ้านานช้างหลวงพระบางมีศุภอักษร
กับเครื่องมงคลบรรณาการให้เสนาบดีลงมาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุง
ธนบุรี

ปีจอส้มฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้าสุริยวงศ์ายกกองทัพมาช่วย
กองทัพกรุงธนบุรี ตีเมืองด่านช้างเวียงจันทน์เป็นศึกชานาบ

ปีกุญตรีศก พ.ศ. ๒๓๓๔ พระเจ้าสุริยวงศ์อยู่ในราชสมบัติ ๒๕ ปี
ถึงแก่พิราลัย สิ้นพระราชมณเฑียรนาพฤตมาตยจึงพร้อมกันราชา
ภิเศกพระมหาอุปราช อรรทชนเป็นพระเจ้าด่านช้างรม'ชาวหลวง
พระบาง เจ้านาคกุมารได้เป็นพระมหาอุปราช

ปีชวดจตุศก พ.ศ. ๒๓๓๕ พระเจ้านันทเด่นพระเจ้าด่านช้างรม'ชาว
เวียงจันทน์ เสด็จพลทหารขึ้นไปตีเมืองหลวงพระบาง พระมหาอุปราช
เวียงจันทน์คองบงถึงแก่พิราลัย กองทัพเวียงจันทน์ปล้นเอาเมืองได้ จับ
ได้พระเจ้าอรรทชและพระมหาอุปราชนาค กับเจ้านายบุตรหลานตั้งไป
กรุงเทพฯพระมหานคร พระเจ้าด่านช้างหลวงพระบางและพระมหาอุปราช
นาคถูกคุมขังไว้ในคุก

ปีเถาะสี่ปีศก พ.ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้าอรรทชเมืองหลวงพระบาง
และพระมหาอุปราชเมืองหลวงพระบาง ได้พ้นโทษและได้กลับไปครอง
เมืองหลวงพระบางตามเดิม

พระเจ้าอรรทชเมืองหลวงพระบางมีพระราชโอรส ๖ องค์ เจ้ามัน
ชาตุราชกุมาร เจ้าสุทธรราชกุมาร เจ้าชยราชกุมาร เจ้าภยราชกุมาร
เจ้าอนุแก้ว เจ้าชาย และม'พระธิดา ๓ องค์ เจ้านางทุม เจ้านางคำหัด
เจ้านางศรีไฉยกา

พระมหาอุปราชนามมีพระโอรส ๗ องค์ เจ้าภอย เจ้าสุทริ
เจ้าอินทร์ เจ้าพรหม เจ้ามิ่ง เจ้าदार เจ้าบุญชัย

เจ้ามณฑลราชได้เป็นเจ้าราชวงศ์ เจ้าอภัยราชพระโอรสพระมหา
อุปราชได้เป็นเจ้าหัวหน้าชวยราชการ

พระมหาอุปราชาคัดนศพ เจ้าราชวงศ์มณฑลราชได้เป็นเจ้า
อุปราช

ปีกัญต์ปีคศก พ.ศ. ๒๓๕๘ พระเจ้าหุดวงพระบางอนุรุธ ถึงแก่
พิราลัยอยู่ในราชสมบัติ ๒๘ ปี ชนมา ๘๒ พรรษา

ปีชวดอัฐศก พ.ศ. ๒๓๕๙ เจ้าอุปราชมณฑลราชได้เป็นพระเจ้า
หุดวงพระบาง เจ้าสุทริราชได้เป็นเจ้าอุปราช เจ้าอภัยได้เป็นเจ้า
ราชวงศ์

พระเจ้ามณฑลราชมีพระโอรส ๕ องค์ คือเจ้าสุทริเดรัมิ เจ้าจันทราช
เจ้าโพเนอทอง เจ้าอนุคำ เจ้าคำบัว เจ้าบัวตะพิน (บวรพิน) เจ้าสุทริ-
दार เจ้าโพธิदार เจ้าโงนคำ มีพระธิดา ๗ องค์ เจ้านางสุพรรณ เจ้า
นางยอดคำ เจ้านางนิมมา เจ้านางทองทิพย์ เจ้านางเบงคำ เจ้านาง-
นิมพดี เจ้านางทองสุก

เจ้าอุปราชสุทริราช มีพระโอรส ๗ องค์ คือ เจ้าราชภัย เจ้า
มุดไต เจ้าคำมาว เจ้าศรีวิไชย เจ้าคำแก่น เจ้าคำบัว เจ้าคำดิ่ง

เจ้าราชวงศ์อภัยมีโอรส ๔ องค์ คือ เจ้าสุริยวงศ์ เจ้าคำปาน

เจ้าชาย เจ้าคำดุก มชดา & องค์ คือ เจ้านางคำปดอง เจ้านางคำแวน
เจ้านางบัวแก้ว เจ้านางคำผิว

ปีมะโรงโทศก พ.ศ. ๒๓๖๓ เจ้ามหาน้อยกับเจ้ามหาวงเกิดวิวาทรบ
กัน ที่เมืองแควนหัวฟ้าดิบดองบันนาดอ เจ้ามหาน้อยหนีลงมาพึ่งเมือง
หดวงพระบาง ซอกกองทัพพระเจ้าหดวงพระบางมณฑลราชชนไปตีเมือง
แควนหัวฟ้าดิบดองบันนาดอ พระเจ้าหดวงพระบางแต่งตั้งให้เจ้าอุปราชสุทธ
ราชเป็นแม่ทัพ และเจ้าอนุแก้วและเด่นาบคิหตายคนคุมพลชนไปตั้งอยู่
เมืองปุนเหนือ เจ้าอุปราชจึงแต่งตั้งให้พระยาเซียงไค พระยาเซียงเหนือ
คุมพลทหารยกชนไปตีเมืองดำ เมืองพง เมืองบาน เมืองซอน เมือง
นูน เมืองเซียงฟ้า คีไตหตายหัวเมือง ครั้นภายหลังเจ้ามหาวงเมือง
เซียงรุ่งเกณฑ์ไพร่พลมาสู้รบเป็นด้ามารก พระยาเมืองซอนเมืองนูนต้อง
บั่นถางแก่กรรมในทรบ เจ้ามหาวงจับได้พระยาเซียงไคพระยาเซียงเหนือ
เมืองหดวงพระบางชนไปเมืองเซียงรุ่ง ไพร่พลเมืองหดวงพระบางแตกหนี
กลับคนมาเมืองปุนเหนือ เจ้าอุปราชสุทธราชจึงส่งมหาน้อยชนไปเมือง
ฮือ แล้วเลิกทัพกลับลงมาเมืองหดวงพระบาง

ปีชวดดัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๗๑ เจ้าอุปราชสุทธราชถูกก่ด่าหา
ว่าปกปิดครัวเมืองเวียงจันทน์ไว้ พระยาพิชัยไคชนมาคุมตัวลงไปกรุงเทพฯ
เจ้าอุปราชสุทธราชต้องถูกกักขังอยู่จนสิ้นชีพ
สมเด็จพระนางเกิดฯ ทรงเจ้าราชวงศ์อภัยเป็นเจ้าอุปราช เจ้า
ราชบุตรสุทธระเดร์มเป็นเจ้าราชวงศ์ เจ้าจันทราชเป็นเจ้าราชบุตร

ปีฉลูเอกศก พ.ศ. ๒๓๗๒ เจ้ามหาวงศ์เมืองแควนหว้าดำบดอง
 บันนาดอน ยกไพร่พลลงมาตีหัวเมืองปดายเขตแดนเมืองหลวงพระบาง
 พระเจ้าหลวงพระบางมีนชาคราชจึงให้เจ้าอุปราชอภัยเป็นแม่ทัพ และ
 เจ้าอนุแก้วและเสนาบดีหลายคนคุมไพร่พลยกขึ้นไป คุ้มกันเป็นด้ามารก
 ประมาณครึ่งเดือน กองทัพเจ้ามหาวงศ์ไม่ได้ ก็แตกพ่ายไปเมือง
 เชียงรุ้ง เจ้าอุปราชอภัยก็แตกพ่ายกลับเมืองหลวงพระบาง

ปีมะแมศก พ.ศ. ๒๓๗๘ เจ้าพระยาธรรมมาธิบดี (ส้มบุญ)
 เป็นแม่ทัพคุมไพร่พลขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง แคว้นเจ้าอุปราชอภัย
 เป็นแม่ทัพพร้อมด้วยเสนาบดีหลายคนยกทัพขึ้นไปตีเมืองพวน เพราะ
 ปราบกฏวามทหารญวนมาอยู่รักษาเมืองพวน ๕๐๐ คน กับแต่งให้เจ้า
 อนุแก้วเป็นแม่ทัพและให้เจ้าชะนะชัย เจ้าแก่นคำ เจ้าคำปาน และเสนา
 ท้าวพระยาหลายคนยกทัพขึ้นไปตีเมืองแกลง ได้พวกไทยตรงดำหรือไซ่งดำ
 ลงมาไว้เมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองพวนยอมส่งความภักดีต่อกรุงเทพฯ
 โดยดี

ปีวอกอัฐศก พ.ศ. ๒๓๗๘ พระเจ้าหลวงพระบางมีนชาคราชอยู่
 ในราชสมบัติ ๒๐ ปี พระชนม์ได้ ๖๔ พรรษาถึงแก่พิราลัย

เจ้าอุปราชและเจ้าราชวงศ์แต่งให้เจ้าอนุแก้ว ถอดอภัยกษรและ
 คุมคนไม่เงินทองเครื่องราชบรรณาการมากรุงเทพฯ ส้มเด็จพระนางเจ้า
 ทรงตั้งเจ้าอนุแก้วเป็นเจ้าราชวงศ์

เมืองหีบ เมืองค้อย เมืองควน พร้อมกันคิดกบฏต่อเมืองหลวง
 พระบาง เจ้าอุปราชและเจ้าราชวงศ์แต่งให้เสนาบดีคุมไพร่พลยกขึ้นไป
 ตีเมืองหีบ เมืองค้อย เมืองควน ได้พวกไทยทรงดำหรือช่องดำดั่งดง
 มาเมืองหลวงพระบาง และแต่งให้พระยาศรีมหานามคุมชะเตยลงมา
 กรุงเทพ ฯ

เจ้าอุปราชอภัยกับ เจ้าราชวงศ์ ดู่ชะ เสร้ริมวิวาทกันและพากันลงมา
 กรุงเทพ ฯ เมื่อปีจอฉิมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๘๓ เจ้าราชวงศ์ดู่ชะเสริมหาว่า
 เจ้าอุปราชอภัยแต่งให้ท้าวคำพันไปเมืองญวน

บิกัญเอกศก พ.ศ. ๒๓๘๒ ส้มเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงเจ้าราชวงศ์
 ดู่ชะเสริเป็นพระเจ้าหลวงพระบาง เจ้าอุปราชอภัยเป็นเจ้าอภัยสุริยวงศ์
 เจ้าราชวงศ์อ่อนแก้วเป็นเจ้าอุปราช เจ้าราชบุตรจันทราชเป็นเจ้าราชวงศ์
 และเจ้าแก่นคำโอรสเจ้าอุปราชอภัยเป็นเจ้าราชบุตร

เจ้าอภัยสุริยวงศ์ขึ้นไปตั้งท่าปากตาย (เมืองอุทัยบุรี) แล้วกลับ
 หนีไปอยู่เมืองเขียงคาน พระเจ้าหลวงพระบางแต่งให้พระยาเมืองขวา
 พระยาตีแทน พระยาหมื่นนา ดงไปจับเจ้าอภัยสุริยวงศ์ขึ้นไปเมือง
 หลวงพระบาง แล้วให้เจ้าราชวงศ์จันทราชกับเจ้าโพธิ์ดาร์คุมเจ้าอภัย
 สุริยวงศ์ดงไปกรุงเทพ ฯ เจ้าอภัยสุริยวงศ์ตั้งทัพในกรุงเทพ ฯ

พระเจ้าหลวงพระบางดู่ชะเสริมีพระโอรส ๖ องค์ คือ เจ้าคำเง่า
 เจ้าบุญเพชร เจ้าพรหมจักร เจ้าคำแสง เจ้าพรหมา เจ้าอินทรจักร

มีพระชิตา ๘ องค์ คือ เจ้านางกตยา เจ้านางคำอัน เจ้านางบุคคิ เจ้า
นางบบภา เจ้านางคำชว เจ้านางคำดี เจ้านางอุ้นคำ เจ้านางโล่มดี

เจ้าอุปราชอุ้นแก้วมีพระโอรส ๔ องค์ คือ เจ้าด้วงษา เจ้าด้วงวรรณ
พรหมา เจ้าทองคำ เจ้าคามา มีพระชิตา ๓ องค์ คือ เจ้านางสุพรรณ
เจ้านางบันคำ เจ้านางคำชาว

ปีวอกกัสมฤตศักราช พ.ศ. ๒๓๙๑ เจ้าหน่อคำ เจ้ามหาชัยงาดำยก
กองทัพมารบเจ้าอุปราชาเชียงใหม่และเจ้ามหาชัยเป็นด้ามารก ขณะนั้น
พระเจ้าหุดวงพระบางสุชะเดร์มดงไปกรุงเทพฯ เมื่อกลับจากกรุงเทพฯ ขึ้น
ไปถึงท่าปากดาบจึงให้พระยาเมืองขวา ถอนหนังสือขึ้นไปให้ เจ้าอุปราชอุ้น
แก้วเป็นแม่ทัพ และให้เจ้าอุ้นคำ เจ้าด้วงษา เจ้าด้วงวรรณพรหมาและท้าว
พระยาหุดายคนคุมไพร่พลห้าพันเศษยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองชัย ณ เดือน
ปีวอก เจ้าอุปราชอุ้นแก้วให้เจ้าอุ้นคำคุมไพร่พลพันหนึ่งขึ้นไปตั้งอยู่
บ้านแพ่ง เจ้าด้วงษาคุมพลพันหนึ่งขึ้นไปอยู่เมืองเงิน เจ้าด้วงวรรณพรหมา
พระยาเจ้าบ้านคุมพล ๘๐๐ เศษขึ้นไปตั้งอยู่เมืองวา พระศรีมหาโน พระยา
นาเหนือ คุมพล ๘๐๐ คนขึ้นไปตั้งอยู่เมืองบุญไค เมืองที่ไพร่พลไปตั้ง
อยู่เป็นเมืองพรมแดนใน ระหว่าง เมืองหุดวงพระบางและเมืองแควนหัวฟ้า
ดีบดองบันนาดอ

ปลายปีวอกกัสมฤตศักราช เจ้าอุปราชาเชียงใหม่อพยพครอบครัวหนี
เข้ามาถึงเมืองชัย เจ้าอุปราชอุ้นแก้ว จึงให้คุมตัวเจ้าอุปราชาเชียงใหม่
ลงมาเมืองหุดวงพระบาง เมื่อเดือน ๕ ปีระกาเอกศักราช

ปีระกาเอกศก พ.ศ. ๒๓๙๒ พระเจ้าหดวงพระบางแต่งให้อุปราช
 อุ่นแก้ว เจ้าอุ่นคำ เจ้าด้วงษา เจ้าสุวรรณพรหมา เจ้าตุ๊ก เจ้าตั้ง
 พระยาเซียงไค ถ้อยคำอักษรพร้อมด้วยดอกไม้เงินทองและเครื่องบรรณา-
 การพาเจ้าอุปราชาเซียงรุ่งลงมาเฝ้าสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ณ กรุงเทพ ฯ

ปีจอโทศก พ.ศ. ๒๓๙๓ เดือนดับ พระเจ้าหดวงพระบางส่งพระ
 ถังแก้วพราดย และครนถงเดือนฮาย แรมด้ามคำเจ้าอุปราชอุ่นแก้ว
 กัดนศพ ณ กรุงเทพ ฯ

ปีกุญตรีศก พ.ศ. ๒๓๙๔ เจ้าราชวงศ์จันทรราชได้เป็นพระเจ้า
 หดวงพระบาง เจ้าอุ่นคำได้เป็นเจ้าอุปราช เจ้าคามาอได้เป็นเจ้าราชวงศ์
 สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ตั้งให้พาเจ้าอุปราชาเซียงรุ่งขึ้นไปเมืองหดวง
 พระบาง

ปีนตุเบญจศก พ.ศ. ๒๓๙๕ สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ให้กรมหดวง
 วงศาธิราชฉันทเป็นแม่ทัพคุมพลไปตีเมืองเซียงตุงหมนหนึงยกไปทางเมือง
 นาน ตัดตรงไปทางเมืองดอทพหนง และเจ้าพระยายมราชยกไปช่วยออก
 ทพหนงทางเมืองเซียงใหม่และเมืองยอง พระเจ้าหดวงพระบางจึงให้เจ้า
 อุปราช เจ้าราชวงศ์ เจาคามาอ เจ้าด้วงษา คุมพลสามพันยกตามทัพ
 ไทยขึ้นไปตีเมืองเซียงตุง เจ้าด้วงษาคองบันด์นศพ เจาคามาอหายไป
 เมื่อพระม้ายกทัพมาช่วยเมืองเซียงตุง กองทัพไทยก็ถอยกลับ

พ.ศ. ๒๓๙๗ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกกองทัพขึ้นไปอีก แต่ก
 ทำการไม่สำเร็จ เจ้าอุปราชฯ เชียงรุ่ง ตามกรมหลวงวงศาธิราชสนิทมา
 กรุงเทพฯ ด้วย

ปีมะโรงชูก่ก พ.ศ. ๒๓๙๙ สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงให้เจ้า
 อุปราชฯ เชียงรุ่ง เป็นเจ้ามหาอุปราชฯ และให้พระยาราชพิณิจัยพาเจ้ามหา
 อุปราชฯ ไปเมืองหลวงพระบาง และตั้งให้พระเจ้าหลวงพระบางจัดเสนาบดี
 ผู้มีสติปัญญาพาเจ้ามหาอุปราชฯ ไปตั้งเมืองเชียงรุ่ง พร้อมทวงครวเชียงรุ่ง
 ที่สมัครจะไป

ปีมะเส็งนพศก พ.ศ. ๒๔๐๐ พระเจ้าหลวงพระบางตั้งให้พระยา
 ศรัทธาธรรมตาแสง เมืองเชียงรุ่ง พาเจ้ามหาอุปราชฯ และมารดาญาติพี่น้อง
 ท้าวพระยาขึ้นไปตั้งยังเมืองเชียงรุ่ง เจ้ามหาอุปราชฯ เกิดวิวาทรบพุ่งกับ
 เจ้ามหาชัย ในปีมะเส็งนพศกนั้น เจ้ามหาชัยอพยพครอบครัวเมืองพงหน
 เข้ามายูเมืองชัยในเขตเมืองหลวงพระบาง แล้วยกกองทัพกลับไปตีเมือง
 เชียงรุ่งจับเจ้ามหาอุปราชฯ สำเร็จโทษเสีย เจ้ามหาชัยขึ้นไปตีเมืองแจ้
 ถูกปืนต้นศพในทรว ทพเจ้ามหาชัยก็แตกลงมาเมืองชัย และเจ้ายิงบุตร
 เจ้ามหาชัย ก็นั่งลงมาด้วย พระเจ้าหลวงพระบางให้พระยาเมืองซ้าย
 พระยาเชียงใต้ คุมเอาไพร่พลยกขึ้นไปรักษาเขตแดนอยู่ที่เมืองชัยและ
 เมืองฮาย

ปีวอกโทศก พ.ศ. ๒๔๐๓ เดือนหก ขึ้น ๓๕ ค่ำ เจ้ายิงบุตร
 เจ้ามหาชัย แต่งให้นางอก (ออก) ค่ำ มารดาเลี้ยงลงไปเมืองหลวง

พระบาง ภายหลังเจ้ายกดับพาเอาท้าวพระยาไพร่พลศทพพระยาเมืองซ้าย
 พระยาเซียงไคทตงอยู่เมืองชัย เมืองฮาย แดกกระจัดกระจายไป แดก
 กกวาดเอาครัวหนีไปเมืองพง พระเจ้าหลวงพระบางจันทราธิให้เจ้าราชวงศ์
 คำบัว เจ้าราชบุตรแก่นคำ เจ้าพรหมา คุมไพร่พลยกขึ้นไปตามครัว
 เจ้ายก กองทัพไปไม้ทนต์ของเด็กทพกดับ

ปีระกาตรีศก พ.ศ. ๒๔๐๔ ใน วันอาทิตย์ เดือน ๓๐ ขึ้น ๓๓ ค่ำ
 พระเจ้าหลวงพระบางจัด ให้เจ้านาง ได้มดีพระชิตาพระเจ้าหลวงพระบาง
 ลู่ชะเดร์ม กับช่างทนายดาวช่างหนึ่งและคนคอกไม้ทองเงินตั้งของมกค
 ราชบรรณาการลงมาถวายส้มเด็จพระจอมเกล้า ฯ

ปีระกาตรีศก เดือน ๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ศาแแต่เมืองชัยมหนึ่งด้อบอด
 ดงมายังเด่นาบดีในเด่นามเมืองหลวงพระบางว่า เจ้ายกบุตรเจ้ามหาชัย
 เมืองพงกับพระยาพระวิชา แดะพระยากบิตยัคคุมเอาไพร่พลเมืองตาเมือง
 พง ยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่บ้านนาหินเมืองชัยจะมากกวาดเอาครัวพระยาชัยวงศ์
 เมืองตากกับเจ้าชัยวงศ์ขึ้นไปเมืองตาเมืองพง ในเวลานั้นเจ้าอุปราชอุ้นคำ
 อยู่รักษาเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราชอุ้นคำจึงให้พระยาเมืองขวา พระ
 ยาศรีมหาโน พระยาเจ้าหมื่น คุมไพร่พล ๘๐๐ เคษยกขึ้นไปทางน้ำปาก
 นาอุทางหนึ่ง แดะยกขึ้นไปทางเมืองงานาคะให้ถึงเมืองชัยทางหนึ่ง ให้
 เจ้าราชวงศ์คำบัวเป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตั้งอยู่ทราฐหาญทพหนึ่ง พระยา
 เมืองขวา พระยาศรีมหาโน พระยาเจ้าหมื่น ไตรบกบทัพเจ้ายกวนหนึ่ง
 แดะไคตาหนเจ้ายกดงมาทางราชดมเซียงตาหวแมนางา เจ้าพรหมา เจ้า

คำป้าน ยกขนไปถงบ้านเทยวเมืองชยไทรบกบตพหดวงเจายงเวดาหนง
พอดักประมาณ ๓ ยามเค็ช เจายงเด็กทพหนีไป พระยาคัรวรวงศ์เมืองชย
พระยาคำขมภู นายฮาด้า คุมพด๑๐๐ เค็ช ตามเจายงขนไปถงเมืองงูน
เหนือกไมทนเจายง

บัจจอตวาคัก พ.ศ. ๒๔๐๕ เจาพรหมา เจาคำป้าน กเด็กทพ
กตบตงมาเมืองหลวงพระบาง

ดัมเดจพระจอมเกล้า ฯ คงให้พระเจ้าหลวงพระบางจันทรราชเป็น
พระเจ้าจันทรเทพประกาศณศัภ์นทรกรรมชาดาพระเจ้านครหลวงพระบาง

พระเจ้าจันทรเทพประกาศณ อยู่ไนราชดัมบัต ๓๙ ปี ชนมา
๗๓ ถงแกพราดยเมอ ณ วันพุธ เดือน ๙ แรม ๓๒ ค่ำ ปีมะเมียโทศก
พ.ศ. ๒๔๓๓

พระเจ้าจันทรเทพ มีพระโอรส ๔ องค์ เจาตุ้จวรรณ เจาคำบว
เจาคำแฉ่ง เจากัญญา แดะมีพระชดา ๗ องค์ เจานางคำบ้อง เจานาง
คำดวง เจานางคำแฉ่น เจานางคำขุย เจานางคำ (ทอง) ต เจานาง
ไธภา เจานางคำฮัน

เจาอุปราชฮันคำ มีพระโอรส ๒ องค์ เจาคำตุ้ก เจาศัรวด์จวรรณ
แดะมีพระชดา ๔ องค์ เจานางหนุคัม เจานางหนุคำ เจานางคำหิดา
เจานางฮอนแกว

เจาราชวงศ์คำบว มีโอรส ๗ องค์ เจาพรหมา เจาตุ้จวรรณคำ
เจาคำตุ้ เจาตุ้จวรรณ เจาคองจันทร เจาคำคณ เจาคำฮัน แดะมีชดา

๕ องค์ เจ้านางบุคคิ เจ้านางคำขาว เจ้านางชนคำ เจ้านางทองวัน
เจ้านางจันทร์ดมทร

ปีมะเมียโทศก พ.ศ. ๒๔๓๓ เจ้าอุปราชอุ้นคำ ได้ขึ้นครอง
ราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้ามหินทรเทพทิพากร และได้เป็นจางวาง
เมืองหลวงพระบาง ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๓ ถึงแก่พิราลัย ปีมะแม พ.ศ.
๒๔๓๗

ปีชวดสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๔๓๓ เจ้าคำดุกได้เป็นพระเจ้าหลวง-
พระบาง ทรงพระนามว่า พระเจ้าศักรินทร์ และเจ้าบุญคง โอรสเจ้า
สุวรรณพรหมาได้เป็นเจ้าอุปราช

ปีมะเด็งเบญจศก พ.ศ. ๒๔๓๖ เมืองด่านช้างหลวงพระบาง ตกไป
เป็นประเทศราชของฝรั่งเศส และได้รวมเข้ากับเมืองด่านช้างเวียงจันทน์
เข้าเป็นแคว้นลาว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศอินโดจีน

ปีเถาะเบญจศก พ.ศ. ๒๔๔๖ พระเจ้าศักรินทร์ถึงแก่พิราลัย
พระเจ้าศักรินทร์ มีพระโอรส คือ เจ้าสุพรรณรังษี เจ้าศรีวัดว่าง-
วงศ์ เจ้าศรีเวณมศกคิ เจ้าสุรวงศ์ เจ้าเชษฐา และมีพระธิดา คือ เจ้า
นางคำแวง เจ้านางแก่นคำ เจ้านางคำฟอง เจ้านางคังฝัน เจ้านาง
คำคูน

ปีมะโรงฉศก พ.ศ. ๒๔๔๗ เจ้าศรีวัดว่างวงศ์ พระโอรสองค์ใหญ่
ซึ่งมีพระชนม์มายุได้เป็นพระเจ้าหลวงพระบาง

พระเจ้านครวัดว่างวงศ์ มีพระโอรส คือ เจ้าด้วงวิวัฒนา (รัชชทายาท)
 เจ้าสุพรรณรังษี เจ้าคำปาน เจ้าคำมาว เจ้าบวรวิวัฒนา เจ้าคำหิง
 เจ้ารัตนปัญญา เจ้าทองด้ก เจ้าด้วงดีดวงศ์ เจ้าอินทรวงศ์ เจ้าชัย
 เจ้ามง มีพระธิดา คือ เจ้านางส้มมาธิ เจ้านางคำอิน เจ้านางผู เจ้า
 นางบัน เจ้านางคศิธร เจ้านางดี

เจ้าอุปราชบุญคง มีพระโอรส คือ เจ้าอุปราชเพชรราช
 เมืองล้านช้างใต้ เป็นเอกราช มีนามใหม่ว่า ราชอาณาจักร

ลาว พ.ศ. ๒๔๕๒

นามสกุล ชาลิจันทร์

ประกาศพระราชทานนามสกุล

วชิราวุธ

ขอให้นามสกุลของ นายไข่มุกดา กับนายร้อยตรีพาน ประ-
จักษ์กร้อยที่ ๑ กรมทหารปืนใหญ่ที่ ๓ เมืองสระบุรี บุตร ตาม
ที่ขอมานั้นว่า “ชาลิจันทร์” (เขียนเป็นตัวอักษรโรมันว่า
“Jalichandra”) อันเป็นมงคลนาม

ขอให้สกุลชาลิจันทร์มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุง
สยามชั่วกัลปาวสาน

พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

วันที่ ๒๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘

เส้นสกุลชาติจันทร์

๑. พระเจ้าตอคำ

|

๒. เจ้าหมพู่

|

๓. พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒

|

๔. เจ้าอภัยครอง

|

๕. พระเจ้าธรรมเทวงศ์

|

๖. พระเจ้านันทเสน

|

๗. เจ้าชาติ

|

๘. เจ้าไชย

|

๙. พันเอกหลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาติจันทร์)

ถ่ายภาพพร้อมกับครอบครัว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓

ลำดับพระมหากษัตริย์เมืองล้านช้าง

และผู้สืบสายสกุล

คัดจากหนังสือพงศาวดารล้านช้าง ของพระยาประกาศกิจกรจักร (แหม่ม บุนนาค)

ตั้งแต่ขุนดอ ถูกขุนบรมราชา ยกจากหนานอัย ออຍหนุ ดงมายังเมือง
ดาว ถูกขุนดอขอขุนชวาดำดับมาฮ่อตขุนฮ่ง ถูกขุนฮ่งหน อาจารย์ทงหตาย
เปิดยหนนามขุนมาเป็นท้าวได้ ๑๕ เช่น ตั้งแต่แบ่งขุนเป็นท้าว มีท้าวแทน
เป็นเกา ทราบต่อท้าวถึงท้าวหวางได้ ๖ เช่น ตั้งแต่เขาแบ่งท้าวเป็น
พระยา ตั้งแต่พระยาดงถูกท้าวหวางเป็นเกาด้บมา ถูกพระยาดงขอพระยา
คำผง คิดต่อด้บราชวงษายังไนเซียงทองเซียงคงได้ ๓๗ เช่น มาถึงพระ-
ไชยดุรชอว่าเชษฐาวังได้ ทรงนามกรว่า พระไชยเชษฐาธิราช จึงดงไป
ดงเวียงจันเป็นมหานครราชธานี คิดต่อมาได้ ๑๐ เช่นราชวงษา

กับพระด้รียไ้บ่หนี พระยาแค้นด้รียนทรกับหนี พระยาจันทรก
บ่หนี พระไชยองค์แวก่หาดานเจ้าด้รีย เจ้ากิงกจ เจ้าอินทโถม ก่หาดาน
เจ้าองค์นก ก่หาดาน พระไชยองค์แวงเวียงจัน ถูกพระไชยองค์แวก
นนแม่หนอง (ก้) รong ถูกเจ้าองค์รองนนแม่หนองค้บุญ ถูกองค์บุญนน
แม่จนเจ้าอินเจ้าหน้แแต่ ๑

ลำดับสกุลชาลจันทร์

ชั้น ๑

พระเจ้าตอнок้า ไคชนทรงราชย์เป็นพระเจ้าด้านข้างร่มขาว เมื่อ
พ.ศ. ๒๑๘๒ ครองราชย์สมบัติอยู่ได้ ๑๕ ปีถึงสวรรคต มีพระราชโอรส คือ:—

- ๑) เจ้าชมพู
- ๒) เจ้าบุญชู
- ๓) พระเจ้าด้รียวงคำ (เจ้าด้รียกุมาร)

ชั้น ๒

เจ้าชมพู ถูกขับออกจากประเทศด้านข้าง เมื่อพระเจ้าด้รียวงคำ
พระอนุชาไคชนทรงราชย์เป็นพระเจ้าด้านข้างร่มขาว เจ้าชมพูมีโอรส คือ:—

- ๑) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ (พระไชยองค์แฉหรือแฉด หรือ
เจ้าองค์หล่อ)
- ๒) พระเจ้าด้รียศรีรัตนมทร (เจ้าหน่ออกษัตริย์)

ชั้น ๓

๑) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๒ ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระ-
เจ้าด้านข้างร่มขาว พ.ศ. ๒๒๕๔ ประเทศด้านข้างได้ถูกแบ่งแยกเป็น ๒
ราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๒๕๕ มีพระราชโอรส คือ:—

เจ้าองค์ครอง

๒) พระเจ้าสร้อยศรีสมุทร ได้ราชาภิเษกเป็นพระเจ้านคร
จัมปาศักดิ์ พ.ศ. ๒๒๕๖ มีพระราชโอรส คือ:—

- ๑) พระเจ้าชยกุมาร พระเจ้านครจัมปาศักดิ์
- ๒) พระมหาอุปราชธรรมเทโว แห่งนครจัมปาศักดิ์
- ๓) เจ้าสุริโย
- ๔) เจ้าโพธิสาร

ชั้น ๔

เจ้าองค์รอง มีโอรส คือ พระเจ้าธรรมเทวงศ์ (เจ้าองค์บุญ
หรือบุญสาร)

ชั้น ๕

พระเจ้าธรรมเทวงศ์ (เจ้าองค์บุญหรือบุญสาร) ได้ขึ้นทรง
ราชย์เป็นพระเจ้าด้านข้างริมชาวเวียงจันทน์แทนพระเจ้าชยเชษฐาธิราชที่ ๒
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ได้ยกประเทศด้านข้างเวียงจันทน์แก่กองทัพกรุงธนบุรี
พ.ศ. ๒๓๒๒ แต่หนีรอดไปได้ ถึงแก่อุปราช พ.ศ. ๒๓๒๔ ที่เมือง
เวียงจันทน์ มีพระราชโอรส คือ:—

- ๑) พระเจ้านันทเด่น
- ๒) พระเจ้าชยเชษฐาธิราชที่ ๓ (เจ้าอินทวงศ์)
- ๓) พระเจ้าอนุรุธราชา
- ๔) พระเจ้ามหาอุปราช คีร์ดะ

ชั้น ๖

๑) พระเจ้านันทเสน เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าธรรม-
 เทวงศ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงตั้งให้เป็นพระเจ้านานช้างเวียง-
 จันทน์ พ.ศ. ๒๓๒๔^๑ ต้องถูกถอดจากตำแหน่ง พ.ศ. ๒๓๓๗ เพราะคบ
 คดกับพระบรมราชา เจ้าเมืองนครพนมจะประกาศเมืองนานช้างเวียงจันทน์
 เป็นอิสระภาพ มีพระโอรส คือ:-

๑) เจ้าจันทรเทพ (เจ้าจันทรประทีป)

๒) เจ้าชาติ

๓) เจ้านางทองสุก

๒) พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ (เจ้าอินทวงศ์) เป็นพระ
 โอรสพระเจ้าธรรมเทวงศ์ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงสถาปนาขึ้นเป็น
 พระเจ้านานช้างแทนพระเจ้านันทเสน พ.ศ. ๒๓๓๗ ถึงแก่พิราลัย พ.ศ.
 ๒๓๔๗

๓) พระเจ้าอนุตรุทธราช เป็นพระโอรสพระเจ้าธรรมเทวงศ์
 สมภพเมื่อบกขุน นพศก พ.ศ. ๒๓๓๐ ได้ขึ้นทรงราชย์เป็นพระเจ้านานช้าง
 แทนพระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่ ๓ เมื่อพ.ศ. ๒๓๔๗ ได้ประกาศเมืองนานช้าง
 เวียงจันทน์เป็นอิสระภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ทำสงครามกษัตริย์ตลิ่งแตง
 ถูกจับมากรุงเทพฯ ถึงแก่พิราลัยเมื่อเดือนยี่ บิดดู เอกศก พ.ศ. ๒๓๗๑
 ชนมายุได้ ๖๐ พรรษา มีพระโอรสและพระธิดา คือ:-

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงตั้งแต่ง
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔

๑. เจ้าผู้ทศิราช (เจ้าไต้) ในพระอรรคเทพี (เจ้านางคำปด้อย)
๒. เจ้าราชวงศ์ (เจ้าเง่า) ในพระอรรคเทพี (เจ้านางคำปด้อย)
๓. เจ้านครจัมปาศักดิ์ (เจ้าโย)
๔. เจ้าเต้
๕. เจ้าชยดาร์
๖. เจ้าเถื่อน
๗. เจ้าคด
๘. เจ้าปาน
๙. เจ้าเดื่อ
๑๐. เจ้าดวงจันทร์
๑๑. เจ้าช้าง
๑๒. เจ้าองค์า
๑๓. เจ้าสุวรรณจักร
๑๔. เจ้าชตติยะ
๑๕. เจ้าพุทธชาติ
๑๖. เจ้าบัน
๑๗. เจ้าดีศพงศ์
๑๘. เจ้าหนูเงิน
๑๙. เจ้าผู้พรรณ

๒๐. เจ้านางคำวัน

๒๑. เจ้านางคำแพง

๒๒. เจ้านางเซียงคำ

๒๓. เจ้านางหนู

๔) พระมหาอุปราชตีสะ เป็นพระโอรสพระเจ้าธรรมเทวงศ์
ได้เป็นพระมหาอุปราชแห่งเมืองด่านข้างเวียงจันทน์ ภายหลังได้มาอยู่ที่
ซึ่งในเวลาดานทำเป็นโรงคัมภีร์นักราชของกรมตำรวจตามิศค์ บางยชน จังหวัด
ชลบุรี มีพระโอรสและพระธิดา คือ:—

๑. เจ้าเอม

๒. เจ้าปาน

๓. เจ้าสุพรหม

๔. เจ้าอง

๕. เจ้านางท่อนแก้ว

ชั้น ๗

๑) เจ้าชาติ เป็นพระโอรสเจ้านันทเด่น เป็นคันทัก
ชาติจันทร มีบุตรกับเจ้านางศิระประภา คือ:—

เจ้าไช ชาติจันทร

๒) เจ้าจันทรเทพ (เจ้าจันทรประทับ) เป็นพระโอรสเจ้า
นันทเด่น เป็นคันทักจันทนากร ได้เป็นเจ้าเมืองมุกดาหาร มีธิดากับ
บุญมี คือ:—

เจ้านางจำเริญ มารดา รัชชนิ จันทนากร

๓) เจ้านางทองสุก เป็นพระธิดาพระเจ้านนทเด่น เป็นพระ-
 สนมในสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ มีพระธิดา คือ:-

เจ้าฟ้าหญิงกนกทัตทิพยวดี พระชนนีสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาดา
 กรมพระยาบำราบปรปักษ์

๔) เจ้าสุทธิสาร หรือ สัทธิสาร (เจ้าไ้) เป็นพระโอรส
 องค์ใหญ่ของพระเจ้าอนุรุทรราชและพระอรรคเทพี (เจ้านางคำปด้อย) ได้
 เป็นปดิดทัพหลวงเมื่อดำรงกรมกษัตริย์ พ.ศ. ๒๓๖๘ มีโอรสและธิดากับ
 เจ้านางศรีประภา คือ:-

๑. เจ้าช่วย ดิศธิดาริบุตร

๒. เจ้าพรหมา ดิศธิดาริบุตร

๓. เจ้านางทอง

และมีโอรสกับชายาอื่น คือ เจ้ารูป ดิศธิดาริบุตร

๕) เจ้าคติ เป็นพระโอรสพระเจ้าอนุรุทรราช มีธิดากับเจ้านาง
 ท่อนแก้วพระธิดาพระมหาอุปราชติสสะ คือ :-

เจ้าจอมมารดาดวงคำ เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้านารวิตนา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐานุรักษ์

๖) เจ้าเสื่อ เป็นพระโอรสพระเจ้าอนุรุทรราช มีบุตรกับเจ้า
 นางท่อนแก้ว คือ:-

เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ (เจ้าหน่อคำ) เจ้าเมืองอุบลราชธานี

ชั้น ๖

๑) เจ้าช่วย สิทธิสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าสุทธิดำรงและเจ้านาง
ศิริระประภา มีบุตรธิดากับเต้าค่าแห่งราชตระกูลเวียงจันทน์ คือ :-

๑. ศิริ

๒. แฉ่ง

๓. นายวัน สิทธิสาริบุตร

๔. นายทองสุก สิทธิสาริบุตร

๕. ถนอม เอกภรรยา อำมาตย์โทพระดำดียากรพิพัฒน์

(เฉลิม บุญ—หอง)

๖. นายเดียม (จ้อย) สิทธิสาริบุตร

๒) เจ้าพรหมา สิทธิสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าสุทธิดำรงและ
เจ้านางศิริระประภา มีภรรยาหลายคน และมีบุตรธิดา คือ :-

๑. นายพ่วง สิทธิสาริบุตร

๒. นายแดง สิทธิสาริบุตร

๓. แปดก

๔. พวง

๕. ปริก

๖. นายเที่ยง สิทธิสาริบุตร

๓) เจ้านางทอง เป็นธิดาเจ้าสุทธิดำรงและเจ้านางศิริระประภา

เป็นภรรยา นายวัด มีบุตรธิดาด้วยกัน คือ :-

๑. คง ภรรยาหม่อมราชวงศ์พงษ์ นรินทรางกูร

๒. นายหว่าง

๓. นายพุก บิดาคุณหญิงพิทักษ์โดหพิตร (พี่น้อง ไต่กะหุด)

๔) เจ้าไข่ ชาลจันทร์ เป็นบุตรเจ้าชาติแดงเจ้านางศิริประภา

มีบุตรกับเกิด คือ:—

๑. นายพงษ์ ชาลจันทร์

๒. บุญรอด ดีทธิสาร

๓. ทองดุก ชาลจันทร์

๔. นายพรหมา ชาลจันทร์

๕. พี่นอก หลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาลจันทร์)

๖. นายพงศ์ ชาลจันทร์

๗. นายเดก ชาลจันทร์

ชั้น ๓

๑) แสง เป็นธิดาเจ้าช่วย ดีทธิสารบุตร และเต้าคำ ถึงแก่

กรรม พ.ศ. ๒๔๗๓

มีบุตรกับนายวัดเดยม มุตะภา คือ:—

๑. นายเดยม มุตะภา

มีบุตรกับนายสุก สวาทะสุข คือ:—

๒. พดเรือตรี พระยาวิจารณ์จักรกิจ ร.น. (บุญชัย สวาทะสุข)

๓. เบียม มารดาประยูร ส่วงนเดช

๔. ปุก มารดา พันเอก ดงวน วีรเปรม

๒) นายวัน สัทธสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าช่วย ดีทิดำริบุตร
และเต่าคำ มีบุตรชดากบพอง ๑๐ คน ชาย ๖ คน หญิง ๔ คน ชิดาหนึ่ง
บุตรชายสามคนถึงแก่กรรมเสียแต่ยังเยาว์ และที่ดำรงวงศ์สกุลต่อไป
คือ:-

๑. นายนาวาเอก พระยาพิทักษ์ชดหาญ ร.น. (พี่ ดีทิดำริบุตร)
๒. คุณหญิงชดปทานชนารักษ์ (พอน โทศรภวานนท์)
๓. อำมาตย์เอก พระยาภาษาปรีวัตร์ (เคอ ดีทิดำริบุตร)
๔. คุณหญิงวิจารณ์จักรกิจ (เพียรผจง สวาทะสุข)
๕. นายต้นвод ดีทิดำริบุตร
๖. นางอาทรปฐิตัตต์ (ผาด หงส์นนท์)

๓) นายทองสุข สัทธสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าช่วย ดีทิดำริ-
บุตร และเต่าคำ มีชิดากับแดง คือ:-

นางลำดับยากรพิพัฒน์ (ทองคำ บุญ-หลง)

๔) ถนอม เกิดปีกุน พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นชิดาเจ้าช่วย ดีทิดำริบุตร
และเต่าคำ เป็นเอกภรรยา อำมาตย์โท พระลำดับยากรพิพัฒน์ (เฉลิม
บุญ-หลง) ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๓๘ มีบุตรด้วยกัน คือ:-

๑. พระยาประมวญวิชาพูด (วงษ์ บุญ-หลง) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๐

๒. เชอ บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๓๓ ตาย พ.ศ. ๒๔๔๗

๓. นายชน บุญ-หลง เกิด พ.ศ. ๒๔๓๘ ตาย พ.ศ. ๒๔๔๐

๕) นายเลี่ยม (จ๋วย) สิทธิสาริบุตร เป็นบุตรเจ้าช่วย สิทธิ-
 ด้วาริบุตร และเต่าคำ ได้รับราชการในกรมไปรษณีย์โทรเลข ได้เป็นผู้
 อำนวยการไปรษณียท ๑ ได้ออกไปจัดการตั้งไปรษณีย์โทรเลขตาม
 หัวเมืองต่าง ๆ หนาดายหน ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๓๙ มีบุตรกับทมิ คือ:-

๑. นายปิ่น สิทธิด้วาริบุตร

๒. ชุบ

๖) พันเอก หลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาด้จันทร) เกิด
 พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นบุตรเจ้าไข ชาด้จันทร และเกิด มีบุตรกับนางชาญ-
 ด้สงคราม (แฉดม ชาด้จันทร) คือ :-

๑. นายนริพฒน์ ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓

๒. แฉไฉใด ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๔

๓. ไชนภา ไชคิกเสถียร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๖

ภรรยา นายมังกรแก้ว ไชคิกเสถียร

๔. สุร์พนรุ มณัวด เกิด พ.ศ. ๒๔๖๘

ภรรยา นายวิดาค์ มณัวด

๕. วนณวมด ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๐

๖. นายพิชิต ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๔

๗. นายมนตรี ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๖

๘. นายคำแกิง ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๘

๙. ค.ญ อัจฉริยา ชาด้จันทร เกิด พ.ศ. ๒๔๘๗

ชั้น ๑๐

๑) นาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ (พิน ดิศธิดาริบุตร์)
 ร.น. เกิด พ.ศ. ๒๔๒๙ ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นบุตรนายวัน ดิศ-
 ธิดาริบุตร์ และพิ่ง ได้ไปศึกษาที่เมืองสิงคโปร์ และที่โรงเรียนสวนกุหลาบ
 อังกฤษ ได้ไปฝึกหัดราชการที่กรมตำรวจ ภายหลังได้ย้ายไปรับราชการ
 ที่กรมทหารเรือ ได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็นลำดับชั้นเป็นจนถึง
 ชั้นนายนาวาเอก พระยาพิทักษ์ชลหาญ ได้เป็นผู้บัญชาการกรมทหารเรือ
 ชายทะเล บุตรภรรยาได้ถึงแก่กรรมหมด มีบุตรธิดากับคุณหญิงพิทักษ์
 ชลหาญ (เกตุร ดิศธิดาริบุตร์) คือ:-

๑. นางประดิดิทธิกดมัย (ประหยัด เมนะเศวต) เกิด พ.ศ. ๒๔๕๗
 ภรรยาเอกอำมาตย์เอก หลวงประดิดิทธิกดมัย (ประดิดิทธิ เมนะเศวต)

๒. นายประดิดิทธิ ดิศธิดาริบุตร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๙

๓. ประยूर ดิศธิดาริบุตร์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓

๒) คุณหญิงชลปทานชนารักษ์ (พอน โหตรภวานนท์) เกิด
 วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นธิดานายวัน ดิศธิดาริบุตร์ และพิ่ง เป็น
 ภรรยาเอกอำมาตย์เอก พระยาชลปทานชนารักษ์ (หยอง โหตรภวานนท์)
 และตายวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๒ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ:-

๑. นายเตียงม โหตรภวานนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๔๗

๒. นางนันทบัญญัติ (สงวน มกรานนท์) เกิด พ.ศ. ๒๔๕๑

ภรรยาอำมาตย์โท พระนันทบัญญัติ (โต มกรานนท์) เนติบัณฑิตไทย

๓) อำมาตย์เอก พระยาภาษาปรีวัตร (เคอ ดิทธิสาริบุตร)

เกิด พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นบุตรนายวัน ดิทธิสาริบุตรและพึง ได้ศึกษาวิชาที่

โรงเรียนอัสสัมชัญ และโรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษ ได้รับราชการอยู่

กระทรวงการต่างประเทศ นายสไตรเบด ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินฝ่าย

ต่างประเทศได้ลงไปเป็นนักเรียนทูตที่สถานทูตกรุงวอชิงตัน ประเทศสห

รัฐอเมริกา ได้เป็นเดชานุการชั้น ๑ และอุปทูตว่าการแทนอัครราชทูตไทย

กรุงโตเกียว ได้เป็นกงสุลใหญ่ที่กติกัตตา ประเทศอินเดีย ได้เป็นเดชา

านุการชั้น ๑ ประจำสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส เมื่อพระวรวงศ์เธอ

พระองค์เจ้าจรัญศัสดิกฤษฏาภกร เป็นอัครราชทูต ได้ป่วยเป็นโรคเดิน

ประสาธต ต้องออกมารับพระราชทานเบยบ้านาญ และได้รับพระราชทาน

บรรดาศักดิ์เป็นพระยาภาษาปรีวัตร ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๘๐ มีธิดากับ

คุณหญิงเหรียญ ภาษาปรีวัตร คือ:-

๑. ถวิด โมคเวทย์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นภรรยานายแพทย์

ประจำ โมคเวทย์

๒. นางพิสดุจัน พาณิชย์ดักษณี (ทวิ อิศรเดนา ณ ออยุธยา)

ภรรยาอำมาตย์ตรี หดวงพิสดุจันพาณิชย์ดักษณี (ม.ต. เพิ่มยศ อิศรเดนา)

๔) คุณหญิงวิจารณ์จักรกิจ (เพ็ญผจง สว่างทะลุข) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นธิดานายวัน สัทธิดาริบุตร และพิ่ง เป็นภรรยาพดเรือตรี พระยาวิจารณ์จักรกิจ (บุญชัย สว่างทะลุข) ร.น. มีบุตรธิดาด้วยกัน คือ:-

๑. สัมบูรณ์ โปษยานนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๘ ภรรยา นายชวดิศ โปษยานนท์

๒. เพิ่มบุญ วีระเปรม เกิด พ.ศ. ๒๔๖๑ ภรรยา พ.อ. ส่งวน วีระเปรม

๓. นายบุญฤทธิ สว่างทะลุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓

๔. นายสัณพงษ์ สว่างทะลุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

๕. นายอรุณ สว่างทะลุข เกิด พ.ศ. ๒๔๖๘

๖. นายบุญยืน สว่างทะลุข เกิด พ.ศ. ๒๔๗๑

๗. ดำควน สว่างทะลุข เกิด พ.ศ. ๒๔๗๓

๕) นายสั่นวล สัทธิดาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นบุตร นายวัน สัทธิดาริบุตร และพิ่ง มีบุตรกับทองพูน คือ:-

๑. นายอำพัน สัทธิดาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒

๒. อำภา สัทธิดาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕

๓. น้อย สัทธิดาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๖๘

๔. มานิจ สัทธิดาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๑

๕. มณี สัทธิดาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๗๗

๖) นางอาทรปฏิทัตต์ (ผาด หงส์นนท์) เกิด พ.ศ. ๒๔๔๐
 เป็นธิดานายวัน สิทธิสาริบุตร และพืง มีบุตรกับอำมาตย์โท พระอาทร
 ปฏิทัตต์ (กฤษ หงส์นนท์) คือ:-

๑. หม่อมฉวี ศิศจุฑ ญ อยุชยา เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓ ใน พด.ร.จ.
 ม.จ. กาพิศ ศิศจุฑ

๒. นายจิตต์ หงส์นนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒ ตาย พ.ศ. ๒๔๖๘

๓. นายประเสริฐ หงส์นนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๓

๔. เกหงง สนิทวงศ์ ญ อยุชยา เกิด พ.ศ. ๒๔๖๕ ภรรยา
 ม.ด. จินดา สนิทวงศ์

๕. นายศรีภักษ์ หงส์นนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๗

๖. นายอิศรา หงส์นนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๖๘ ตาย พ.ศ. ๒๔๘๗

๗. เกษณี หงส์นนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๑

๘. ผาดุช หงส์นนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๗๖

๗) นางสาวากรพิพัฒน์ (ทองคำ บุญ—หงง) เกิด พ.ศ.
 ๒๔๒๓ ตาย พ.ศ. ๒๔ เป็นธิดานายสุก สิทธิสาริบุตร และแดง เป็น
 ภรรยาอำมาตย์โท พระดำดียากรพิพัฒน์ (เฉลิม บุญ—หงง) มีบุตร
 ธิดาด้วยกัน คือ:-

๑. พระศรีพดพัทธ (อรุณ บุญ—หงง) เกิด พ.ศ. ๒๔๓๘

๒. นายทวิสวัสดิ์ บุญ—หงง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๑

๓. พระมหาอำพัน บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๔
๔. นายดำคัญ บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๖
๕. นายปพาพ บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๔๙
๖. ดำหรี บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๐
๗. กุดยา บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๒
๘. นายอุดม บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๖
๙. ดวงคา บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๕๙
๑๐. นายตรุณรัตน์ บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๖๒
๑๑. นิดประไพ บุญ—หุดง เกิด พ.ศ. ๒๔๖๔

๘) นายบัน สัทธสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นบุตรนาย
เดียม สัทธสาริบุตร และทิม มีบุตรกับเรไร คือ:—

นายอร่าม สัทธสาริบุตร เกิด พ.ศ. ๒๔๕๙

๙) ชุบ เกิด พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นบิดานายเดียม สัทธสาริบุตร
และทิม มีบุตรกับ ประเด ศรุตานนท์ คือ:—

นายสมบัติ ศรุตานนท์ เกิด พ.ศ. ๒๔๕๓

